3 1761 08098593 0

Chaikovs'kyi, Andrii
Ne piddavai sia bidi

PG
3948
C45N4

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

http://www.archive.org/details/nepiddavasiabidi00chak

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.

ОПОВІДАНЭ ЗІ СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТЯ.

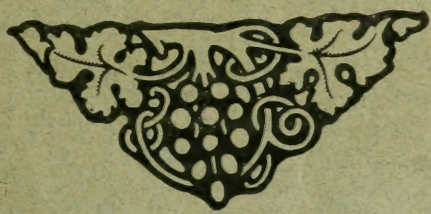

Петро Дзюбанюк
Село Мартинці малі
Тернопільської області
Скільки коштує

Головний Склад

UKRAINSKA KNYHARNIA

10234 - 96th ST. Edmonton, Alta.

Найбільша Українська книгарня на заході в Едмонтоні!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНИ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ИНЬШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ.

Велика Історія України М. Грушевського в оправі $ 3.50

Велика Історія М. Грушевського без оправи — — 3.00

Розбійник Кармелюк — шість томів — — — — — 2.40

Кобзар Т. Шевченка — повне виданэ в оправі — 2.25

Шевченківська бібльотека — — — — — — — — 1.75

Іван Гус — — — — — — — — — — — — — 1.50

Камінна Душа — — — — — — — — — — — — 1.50

Сорок тисяч миль під водою — — — — — — — 1.00

Народні Казки — — — — — — — — — — — — 0.90

Грішники — — — — — — — — — — — — — — 0.80

В неділю рано зіля копала — — — — — — — — 0.75

Папа чи Христос? — — — — — — — — — — — 0.65

Огнем і Мечем — — — — — — — — — — — — — 0.65

Кайдашева Сімя — — — — — — — — — — — — 0.60

Огнем і Мечем — том другий — — — — — — — 0.50

Блискавиці — — — — — — — — — — — 0.50

Князь і Жебрак — — — — — — — — — — 0.50

Наука про народне господарство — — — — — — 0.50

На стрічу сонцю золотому — — — — — — — — 0.50

HUKRDUP

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.

Оповіданэ зі селянського житя

HUKRDUP

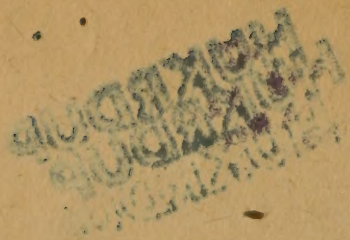

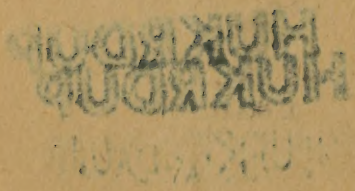

UKRDUP

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ

НЕ ПІДДАВАЙ СЯ БІДІ.

ОПОВІДАНЭ ЗІ СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТЯ.

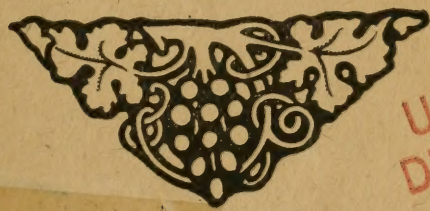

UKR RESI
DUPLICATE

UKRDUP

Головний Склад

UKRAINSKA KNYHARNIA

10234 - 96th ST. Edmonton, Alta.

PG
3948
C45 N4

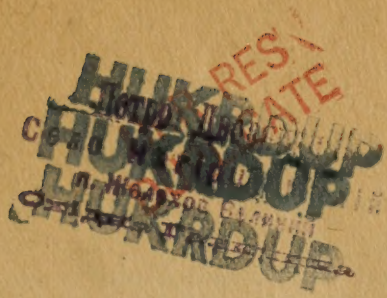

I.

Було се в місяци жовтни. На одній стації, де потяг на коротко задержав ся, висів з воза III. кл. молодий парубок, яких 24 роки віку. По його одягу пізнати було зараз, що то резервіст, який вертаэ до дому по відбутій трохлїтній службі. Плечистий, сильно зложений, в високих чоботах з острогами, в червоних штанах і такій шапці, заложеній чепурно на бік, невеличкий чорний вусик і кучеряве волосэ. Одним словом парубок такий, що — як кажуть — може дівчині подобатись.

Парубок вийшов на порожню стацію оглядаючись за якою фірою. Ніякої не було. Парубок посіпав себе за ухо, взяв свій клунок на плечі, затиснув паличку в руці і пішов дорогою що вела в ліс. На дворі віяло осінним проймаючим вітром. Урльопник загорнув на собі полотнянку і поправив ковнір військової блюзи, на якім блищали відзнаки капраля.

Зайшовши на край ліса присів за вітром на якімсь пеньку, закурив люльку, та брав ся йти дальше, як побачив якогось чоловіка, що надійшов в той самий бік. Перше він його не покмітив.

Той, що надійшов, поздоровив ся з ним і пристанув.

— Куди дорога? питаэ той, що надійшов...

— Як кому, мені до Щурович.

— Дуже далеко, хиба нині не зайдете...

— Як Бог допоможе то зайду. — Виймив з кишені годинник. Була четверта з полудня.

— До ваших Щурович буде шість миль.

— Може ще з хвостиком.

— Я теж йду в ту сторону, підемо разом.

— Як хочете...

З тими словами встав Панас Деркач — бо так звав ся той урльопник — і станув коло свого нового товариша.

— Ви певно на урльоп?

— Так, відбув своэ, тай вертаю до дому.

— З далека? ви при кони були пане капраль?

— При кони, далеко, аж за Віднем в Штокерау служив.

— Певно і грошиків зложили...

— Трохи...

— Бачу, і зиґарок у вас э.

На те Деркач не відповів нічого. Йому не подобало ся, що незнакомий так йому пильно приглядаэ ся. До тепер Деркач навіть не придивив ся добре свому товаришеви, та тепер, коли близше приглянув ся, то незнакомий ніраз йому неподобав ся.

Се був якийсь панський жебрак. В подертій латаній сурдутині, в поломанім чорнім капелюсі, в подертих, та ще не до пари черевиках, з яких визирали онучки. З за ковніра визирала чорна, як ніч драна сорочка. Подорожний був неголений кілька днів і на червонім від перепою, та зимного вітру лици сторчала руда щітка. Такі руді стріпіхаті вуса і розкудовчене волося. Подорожний позатикав посинілі від зимна руки в кишеню. На зріст був се хлописько о цілу голову висший від Деркача, більше плечистий і костистий.

— Зимно! каже подорожний і затряс ся на цілім тілі.

— Таже не тепло, відповів Деркач.

— Ось зараз буде коршмина, вступимо що випити.

Деркач не відозвав ся ні словом. Він так задумав ся над тим, як застане своэ село, що не мав охоти балакати, а ще меньче мав охоту говорити з тим товаришом, який йому ні раз не підходив під пару.

У Деркача зродилось якесь підозрінэ. Його товариш виглядав так, наче би щойно вертав з криміналу. Панас, нічо-

го по собі не показуючи, споглядав боком на грубу вишневу палицю, яку тамтой подорожний держав під пахою. За той час, як вони йшли, показала ся поміж пожовклого листя грабини невеличка лісна коршмина, яка нічого доброго не обіцювала. Діравий дах, на якім сторчали напів повідривані вітром сніпки, пообдирані стіни, які вже забули, коли на них було вапно, позаклеювані папером, та позатикані шматами шиби вікон. Перед порогом порпалась в сьмітю якась брудна гуска і кілька курок.

Коршмина мала лише малі сіни без заїзду. Деркач, що вже через три роки мав час в Німеччині відвикнути від таких галицьких будівель, трохи не сплюнув побачивши таку погань.

— От вступім та випэмо по одній, каже подорожний.

— Спасибіг — а не вступлю.

- Алеж замерзнемо, дорога далека...

- Горівка мене не загріэ, а тут нічого хиба не дістане крім горівки.

— Чому ні, тут э і рум і арак і вино, я сю коршму знаю, тут і пани попасають заки потяг надіде.

— Мене жаден трунок не загріэ. — Я ще не голодний, а прийду ось до першого села то випю вареного молока то й гаразд буде.

— Та що ви за вояк, що молоко пэте? спитав засумований панок — горівка брате, то не то що...

— Хто що любить, та що кому служить. Я вояк — то радо молоко пю, а ви цивіль волите горівку — най вам вийде на здоровля...

З тими словами Деркач віддалив ся від товариша, який пристанув біля коршми. Він рад був, що такий немилий товариш від нього відстане.

Та ба! Подорожний постояв ще хвилину гадаючи, що Деркач заверне. Але Панас і не оглянув ся, а розпостув ноги на добре.

— Чекайте пане капраль, коли не хочете, я вас такі не лишу ся... І став за Деркачем бічи, поки його не здогонив.

Я вам, признам ся, що такі бою ся сам тим лісом йти,

тут часто трафляють ся пригоди...

Деркач зареготав ся на голос:

— Ха-ха-ха! Чи не розбійників ви боїтесь? ну, я на вашому місци вважав би себе цілком безпечним...

— Хибаж ви не лякаєтесь нічого?

— Лякаю ся одного то э нечистої совісти, а позаяк у мене на сумліню нема нічого, то нічого мені лякати ся. Я нікому лиха не заподіяв — то ніхто мене не зачіпить.

— Але може трафити ся напасть, а стереженого Бог стереже...

— А хибаж я не стережусь? По ямах не лажу, а йду цісарською дорогою.

— Хиба ви такі сильні?

— Для мене вистарчить і тої сили, яку маю. З биками бороти ся не буду, так як ті, що за гроші показують ся.

— Хибаж вам, о ваші гроші та о зиґарок не лячно.

— Який вам чорт до моїх гроший, відрубав сердито Деркач, відвертаючись до товариша — от відчепіть ся від мене. Деркач приспішив ходу полишаючи панка по заду. Та у нього були довші ноги, бо в мить Деркача догонив.

— Ні, я такі сам бою ся, і вас не попущу ся...

За той час відійшли кілька гонів від коршми і опинили ся в глухім темнім лісї...

Стало смеркати.

Хоч як Деркач спішив ся, панок його не відступав.

Деркач трохи занепокоїв ся. Він був чоловік відважний, та однак глянувши на кремезну стать свого товариша погадав собі, що колиб той напав його несподівано, то міг його вгодити. Тепер Деркач слідив пильно свого товариша, та покмітив, що панок йде все трохи по заду, а недасть себе цілком лишити. Панок йшов з лівого боку Деркача, та тепер виймив з під пахи свою грубу палицю і став на ній буцім то підпирати ся.

Деркачем заволоділа злість. Не кажучи нічого перескочив на лівий бік панка. Панок якийсь час так йшов, та відтак знову пристанув і вскочив на давне місце.

— Деркач станув: панцю! або йдіть при мені з правого боку, або йдіть собі геть...

— А щож вам се шкодить?

Я не привичний так йти, тай годі...

На дорозі не було нікогісінько. Що раз ставало темнійше. Горою над деревами шумів осінний вітер...

— Коли мене не хочете за товариша, то ось в найблизшім селї розстанемо ся, але тут я такі вас не попущу ся, бо бою ся ну...

"Пек тобі та осина", подумав Деркач, може справді боїть ся, тай не маэ нічого злого на умі.

Деркач посмотрив себе за груди, де в камізельці мав схованих 300 кор., які собі заощадив в війську.

— Перед жовніром, то кождий маэ респект, приговорював панок...

Йшли так дальше. Серед густого лїсу не було видно місяця, що десь сховав ся за сірими хмарами.

На скруті дороги панок полишив ся на крок з заду. Щось зарушало ся сильнійше. Деркач, ведений якимсь предчутэм, похилив ся, сховав голову межи плечі і відвернув ся трохи на бік, та в тій хвили почув болючий удар по плечах.

Він скочив на бік і повернув ся в тій хвили, як панок підніс свою вишнївку до нового удару.

— Давай гроші, засичав волоцюга, а то убю...

Місто відповіди, Деркач скочив несподївано як кіт, схопив панка обома руками півперек, та переломив його геть, так що панок не міг нічого зробити.

Деркач підставив ногу, потрутив, а панок впав горілиць на землю. Деркач мав ще час вирвати йому з руки палку. Панок став пручати ся. Підносячись з землї обернув ся спиною, а в тій хвилї Деркач вперезав його грубою палкою по плечах.

— Чоловіче! даруй житэ, застогнав...

— Хто би такі паскудив собі душу твоїм ледачим житэм... Я лиш дам тобі научку, аби ти добрих людий не зачіпав... Деркач став панка періщити вздовж, аж лускало по лїсї...

В тій хвилї вийшов місяць з за хмари і присьвічував йому в тій роботї.

Вибивши добре сказав Деркач так:

— Я би тебе повинен звязати, та з найблизшого села при кликати людий, аби тебе завезли там, де тобі належить ся, та йди собі на иньші руки... Але колиб ти зважив ся, ще за мною підбігати, так диви.... бігме кулька в лоб, як собаці.

В тій хвилї блиснув в руках Деркача малий револьвер, який виймив з кишенї.

Волоцюга зірвав ся і побіг в лїс, начеб чортяки за ним гонили.

Деркач відсапнув, поправив на плечах клунок, сховав ре вольвер в кишеню і пішов дальше.

Палицю волоцюги забрав з собою.

Як відійшов кілька гонів, побачив в найблизшому селї сьвітло по хатах. На серци йому полекшало. Вступив до найблизшої хати і впросив ся на ніч до добрих людий.

Розповів свою пригоду з волоцюгою і показав палку.

За часок Деркач сидів за мискою праженого молока, в яке накришив житного хлїба і розповідав весело про свої при годи з військового житя.

Довго в ніч його слухали. —

II.

Деркач, помоливши ся щиро, розтяг ся любо на серед хати на околоті соломи. В хлопській хаті не спав він вже три роки, і більше йому стало весело на души. Вона так довго банувала за селом. Йому здавало ся, що його військова трилітня служба, то був лише сон, а тепер він пробудив ся на давнім місци... Що то він застане дома, думав собі заки заснув.

Другої днини прокинув ся, як йно когути запіяли. Вмив лице водою над шафликом, попращав господаря, який не хотів взяти гроший ні за молоко ні за нічліг і потяг дорогою дальше.

Було вже геть з полудня, як Деркач виходив на послідний горбок, що заслонював рідне село. У него забило ся сильнійше серце. Ось з того горбка пращали його у послідне, коли виїздив з рідного села в далеку чужину. Він се так добре тямить, як колиб се діялось учора. Тож не диво, що Деркач приспішив ходу, щоби і ту перепону чим скорше перебути.

Став на горбку. Цілі Щуровичі побачив як на столі. На сампeред бідну деревляну церковцю з столітними липами, а дальше хатки рядком попри улиці, обсаджені безлистими вербами. Хоча село не було тепер біднійше, як тоді, коли його лишив, та воно таким нужденним видало ся тепер Панасови, що його десь під серцем аж заболіло. Боже эдиний! Иньші осьвічені народи живуть гарно, а у нас убожество, темнота, забобони.

Панас став на вершку гори і відсапнув тяжко. Осінь показувала село ще біднійшим як оно дійсно було. Панас перехристив ся на церкву і став слідити оком за рідною хатою. Що він там застане? Убожество, таке як і лишив. Коли так Панас роздумував, почув якийсь знакомий голос, що його кликав по імени.

Панас оглянув ся, і побачив, як попід горбок йшов молодий чоловік з села з сапою на плечах.

Панас придивив ся і пізнав зараз свого товариша приятеля з молодих літ Стефана Хруща.

Панас дуже зрадів, і пустив ся бігцем в долину. Стали обіймати ся...

— Стефане, брате мій, ось слава Богу, що тебе першого здибав, аж зрадів, бо так і засумував побачивши наше бідне село...

— Ти пішки?

— Вже цілу добу йду від зелізниці. Сеї ночи переночував в однім селї по дорозї... Щож у нас чувати...

— Та що чувати?! Не застанеш небоже в дома статків і добре тобі прийдеть ся рукави засукати, щоб усе до ладу привести....

— А хиба що стало ся?

— А ти не знаэш, що твої тато вже на тім сьвіті?

— Панас поблід. Він про смерть батька почув перший раз.

— Коли-ж се, я нічого не знаю... Нічого менї не писали... Панас став втирати сльози...

— Хто мав писати? Хибаж не знаэш, що у нас кромі арендаря нема нї одної письменної людини...

— Давно вмер?

— Межи матками.

— А що брат?

— Грицько? Він вже на боці...

— Та покинув так маму? Він-же був на то реклямований, щоби старих обходив...

— Не він маму покинув, а мама його викинула з хати. Я йому сам порадив, щоби переніс ся, бо могло коли до нещастя прийти... вічне пекло...

— А щож мама робить?

— Що? лагодить весіля.

— Хибаж Текля віддаэ ся?

— А во! Мама віддаэ ся... То тож з тої рациї не було Грицькови житя в батьківській хаті.

— Гріх тобі Стефане глумитись з мене, та-ж моїй мамі вже висше пятьдесять літ...

Я то знаю, а воно я такі правду кажу, побачиш.

Вже ходили на заповіди давати, та эгомость не хотів, каже, що не минув той час.

— Хтож то такий ладить ся мені на вітчима?

— Не вгадавбись. Такий, що твого батька не варт був най митом бути. Микита Запоточний...

— Той пяниця? Обірванець, нероба?

— Той самий. Тому саме, що пяниця. Твою маму підійшов горівкою. Всьо розтратили і пропили...

— Пожди! Я йому весіля справлю...

Панас затиснув палицю в руці і пустив ся до села...

— Панасе, почекай! Треба робити осторожно, висапай ся, а то зробиш що дурного з горяча, тай підеш до криміналу. Треба розважити. Микиту можна раз - два, вигнати з хати, а ти вважай та подумай, як вратувати батьківщину...

Панас не завертав.

— Слухай Панасе! Я тобі не ворог, а брат рідний. Я тобі ще всього не договорив...

Вернись, бо годі мені за тобою на вздогін кричати...

Панас завернув.

— Вже і того досить, що я довідав ся...

— То ще не всьо... слухай! Маэш ти який крейцар при собі? Твоя батьківська хата маэ йти на ліцитацию... Ось оно як. Щось там покійний твій батько були довжні арендареви. На се воно лишило ся, і було з чого заплатити, та як трафив ся любас, то всьо пішло на горівку, на гарак, а довг остав ся...

— Боже мій, чого я діждав ся, закликав Панас і заломив руки...

— Ти, брате, розвідай всьо осторожно.

Бережись лиха, бо на тебе будуть чатувати і рідна мама

не пожаліэ. Задля того і Грицько втік. Мама перехвалювала ся по пяному: "Я йому так лізу під руки, так лізу, аби мене лише раз пальцем кивнув, зараз завдам до криміналу. Мами не вільно бити"... Тому він волів виречи ся всього, і тепер коморуэ...

Панас відійшов не попращавшись навіть зі Стефаном. Йому начеб камінь на груди звалив ся, що-ж було діяти? Треба ратувати, що вратувати вдасть ся. Але його не так легко зломити. Як служив в війську, то не було такої перешкоди, якої би він конем не пересадив. Із за того говорили офіцири, що для Деркача усе можливе. Він тепер нагадав те, затиснув зуби і сказав собі твердо: "не легко буде біді мене зломити!" Він був дуже подразнений. Та тямив на пересторогу Стефанову, аби робив осторожно... Тому не хотів заходити до хати, поки не охолоне. Куди-ж йти? До брата Гринька? Навіть не знаэ де він коморуэ.

— Насамперед піду звитати ся з батьком... і попрямував на цвинтар.

Тут було страх сумно. Пожовкла трава помішана з таким-же листэм вкривала численні могили під деревлянними хрестами. Голими галузями дерев колихав осінний зимний вітер.

— Панас став собі пригадувати, поки був цвинтар закопаний, коли він виїздив з села... Ага! ось поки! тут лежить Онисим Тихій, це був послідний похорон... а це все нове... раз два три... годі порахувати. А деж могила батька. Панас завважав, як земля вилітала в однім місци в гору. Се гробар громадський копав сьвіжу могилу...

— Дідусю, будь ласкавий показати мені могилу покійного Антона Деркача....

— Хибаж будеш панахиду правив?

— Не жартуйте, а покажіть, хиба не пізнаэте мене?

Гробар випрямив ся і тепер доперва поглянув на Панаса.

— А се ти Панасе, зараз покажу. Дід виліз з ями заперши ся на лопаті.

Минули кілька могилок.

— Боже, то і хреста не було кому поставити? Панас при-

клянув на могилї батька, скинув шапку і став молити ся. Він плакав. Дід ще щось до нього говорив, та він не чув тих слів...

Від плачу та молитви йому полегчало. Упокоїв ся поцїлував сиру землю, обтріпав глину з одежи і вернув на дорогу.

Коли наближив ся до хати, почув якийсь біль коло серця. Не так він надіяв ся вертати до хати... Та-ж він тут родив ся, тут ставив свої перші кроки, тут пережив двайцять років найкращого віку, а тепер вагаэ ся переступити воріт, начеб йшов до пекла...

Скочив до него старий пес і став завзято гавкати.

Панас кликнув на него.

Лиско замовк, обнюхав його, а далї став з радощів скакати на нього та скомлїти. Раз такі доскочив і лизнув його в лице. Панас став пса гладити і приговорювати пестливими словами.

Пес скочив до сїнних дверий і вдарив лабами так, що двері відчинились. Він перший хотїв звістити, який то гість давно ожаданий трафив ся.

Панас пішов за ним і відчинив прожогом хатнї двері.

В хатї була лише мати і Текля, що поралась коло мисника.

Панас у тій хвилї забув усе, що по дорозї довідав ся. Він кинув ся до матери і став эї цїлувати по руках. Відтак поцїлував сестру. Вона розплакалась. Мама не годна була вкрити по собі того, що не рада синови. Панас те зміркував...

Мама шепнула щось Теклї і випровадила эї з хати.

— Колиж ти приїхав?

— Я такі прийшов... Цїлу добу йду від колїї, а три днї їхав зелїзницею, досить хиба з мене...

Настала прикра мовчанка.

— Що було татови?

— Ти вже знаэш? А щож би? смерть. Від житя чоловік не вмираэ, а хиба від смерти...

На таке дурне говоренэ, Панас йно скривив ся...

— Не дались мені знати про смерть батька, бодай би був помолив ся за його душу...

— Та не можна було... я тілько мала клопоту з довгами...

нужда, бідонька, не було чим поплатити. Потому то твій брат тунцьо коханий жити мені не давав... забити хотів... ая... рідню маму хотів вбити, ледви добрі люди оборонили... Жалував мені куска хліба, а потому такі покинув бідну сироту, трохи не загинула. Як би не добрі люди, такі була бим не дала собі радоньки.

Панас слухав тих нарікань, та йому ще тяжше на серцю стало, що мама рідна, а так неправду говорить... Нічого не відзивав ся. До хати війшла Текля, виймила з під фартушини фляшку і поставила на столі...

— Ти певно голодний, каже мама. Випиймо порцию, та закусиш.

Текля поставила на столі чарку і хліб.

— Що се мамо?

— Хиба не бачиш, що горівка. О! Видно що ти дуже спапів, коли забув, як горівка виглядаэ.

Панас встав, взяв в руки фляшку, вийшов до сіний та так шпурнув фляшкою через поріг до старої верби, що на дрібні кусочки розлетілась.

— Як довго я в тій хаті, аби мені сивухи тут не було.

— А з відкиж тобі вина візьму? Ти бачу пан зробив ся....

— Я не пан, і вина мені не треба теж... хиба не знаэте, що то отруя?

— Здурів хлоп, чи що? Збавив пів літри шумівки...

— Не хочу эї на очи видіти, і ніхто при мені не сьміэ эї пити...

— О! о! о! А хиба я тебе о дозвіл питати буду? Як схочу то і напю ся, бо сего мені потреба до здоровля, а ти не хочеш, то пий з гусьми воду.

— Ні, мамо, я направду кажу, що і вам не позволю пити горівки. І не говоріть, кождого разу зроблю так, як тепер...

— Поки я тут ґаздиня, то так зроблю, як мені схоче ся... крикнула стара Деркачиха і тупнула ногою...

— Фе мамо! Я вернув до дому з далекої чужини, а ви місто мене розпитати, як мені жило ся, сваритесь, чорт знаэ за що, за дурну сивуху... тьфю!

— Коли ти такий мудрий став, то нічого мені тебе питати

а чорта мені не згадуй, дух сьвятий при нас...

— Та ви його мамо самі до хати запрошуэте, та ще гроші за його платите, ось я розбив його враз з фляшкою.

Стара видивилась на него, але вже не сказала й слова.

Панас підійшов до Теклї.

— Щож ти люба сестро робиш? помарнїла небого, хоч і виросла за той час гарно... Бог допоможе віддамо незадовго...

Він сїв на лаві і держав сестру за обі руки, та дививсь на эї змарнїле лице.

В тій хвили відчинились двері, і через поріг вкотив ся в хату Микита Запоточний. Він був пяний. Волосэ скудовчене, опанчина подерта, а з кишенї визирала фляшка.

Зразу він не завважав Панаса:

— Помагай біг!

Панас дивив ся на ту мізерну фіґуру з призирством: і ся товарина маэ заняти тепер місце мого дорогого батька? погадав собі Панас та встав з лави. Його взяла страшенна лють..

— Ти за чим сюда? гукнув йому Панас...

— А ти ж хто такий будеш? га!

Панас хопив Микиту попід пахи, та заки другі отямились виніс його на двір, через подвірэ, і шпурнув ним через перелаз в болото.

— Слухай, ледарю, як менї ще раз тут станеш ногою, то тобі таке весїлэ справлю, що чортяка тобі на решетї заграэ. Тепер я тут господар.... розуміэш? Я син мого батька Панас. Микита став караськатись з болота. Він занїмів зі страху, і не міг слова промовити.

За те не занїміла Деркачиха.

Вона вибігла на подвірэ і стала кричати на цїле горло:

— За що його забиваэш, ти розбишако... марш менї звідси, я тут ґаздиня, що схочу то зроблю...

Панас взяв маму як малу дитину на руки і занїс до хати.

Вона ґвалтувала на цїле горло.

Позбігали ся люди:

— Еге! Панас вернув, та даэ шлюб Микитї. Деркачиха верещала, пручала ся в руках сина і хотїла конче дістати ся ніх-

тями йому до лиця. Панас зачув від матери задуху горівчану.

Приніс эї в хату та поклав на постели.

— Мамо, Бог сьвятий з вами, що ви робите? Не соромно вам перед людьми? Вам вже далї шістьдесять лїт, а ви віддавати ся гадали? Тай за кого? за такого ледаря що покійний батько не взяв би його за свинопаса?

— Як схочу, то і віддам ся, тобі зась, я не малолїтна...

— Лише мамо так дуже не фиркайте ся. Фе, ганьба, щоби я, ваш син, вчив вас розуму... Але я вам що иньшого скажу: де ви подїли товар, що по татови остав ся? Пропили, га? а ви знаэте, що то не ваше, що то татів грунт був, га? Я зараз йду до суду і всьо розповім. За то возьмуть вас під куратель, а того драбугу до криміналу. Не бійте ся, я дорогу собі найду.. Я не Гринько і мене з хати не виженете. З батьківської хати винесуть мене хиба неживого. Ви жийте, як Бог приказав. Я вас шанувати буду, як маму, але той пяниця, як менї тут стане, то йому вязи скручу...

Деркачиха може булаб і не слухала того говореня, як би не те, що Панас нагадав эї суд, якого она бояла ся як огню. Ото-ж скрила усю злість в собі, і мовчала. Текля була рада з того, що Панас так обійшов ся з Микитою. Вона надїяла ся, що тепер инакше будуть жити, а то той пяниця ще гірше збит кував ся на нею, як мама. Через него, то Гринько з хати уступив ся. А Гринько і його жінка Марина такі були для неї добрі.

Текля такі не витримала, щоб не побігчи звістити Гринька, що Панас вернув.

Але Гринькови вже доповіли люди, і він вибрав ся повитати брата з далекого сьвіту.

Гринько стрінув ся з Теклею на дорозї. Вона йому розповіла, заки дійшли до хати, що стало ся.

Гринько нї раз не був подібний до Панаса. Хоч рідні брати, а такі до себе не подібні. Гринько повільний, любив кождому для сьвятого супокою з дороги уступити ся, позволив би собі кілки на голові тесати, аби лише на нього нїхто не кричав. Тому то Микита крутив ним, як наймитом, аж його геть з хати вигриз. Гринько звитавши ся з братом нетрохи счуду-

вав ся побачивши маму на постели...

— Чи ви мамо не здужаэте?

— А о! прийшов розбійник, тай мене забив геть нежива стала... Гринуню, дитино возьми яку фіру, та вези мене до дохтора або ще краще спровадь сюди комісию, я того драбугу завдам до криміналу, най знаэ як рідню маму бити...

— А видите мамуню, як то зле, що ви татові коні пропили булоб зараз чим поїхати по дохтора... Та не журіть ся, як не маэте знаків, а певно, що не маэте, то нічого з того не буде....

— А я тобі покажу, що буде!

Деркачиха зірвала ся, і заки отямились вибігла з хати..

— Куди мама пішли? питаэ Панас...

— Кудиж би? до коршми...

— Бійте ся Бога, що з мамою стало ся?

— Всьо було добре, поки той Микита не приплентав ся... розпоїв маму на ні нащо. Усі статки, що батько придбав пішли на горівку.

— А тепер у мами э гроші?

—Мошко дасть эї так...

— У нас нема що їсти, обзиваэ ся Текля крізь сльози... Ще там телепаэ ся кілька кіп збіжа, тай то вже приходив трібувати Мошко, кілько зерен в колоску...

— А корова?

— Одна э, а другу і ялівку забрав Мошко...

— За горівку?

— А вже-ж...

Панас важко замислив ся сперши голову на руки...

— Мені треба завтра бути в місті... Коли маэ бути ліцитация хати?

— Ми не знаэмо. Вже буде місяць, як приїздила комісия з таксаторами...

— Ти Гриню позавтра перевезеш ся назад сюди...

Гриньо посіпав ся по за ухо...

— Та знову буде пекло... я аж бою ся... тай ти брате схочеш женити ся, то як будемо на купі жити... може наші жінки не згодять ся...

— Я, поки-що, оженив ся з бідою. Поки не виведу усего на

чисту воду... мусимо робити разом. Хибаж би до такого пекла, як ти кажеш, спроваджував молоду жінку, що би эї з самого початку сьвіт заперчити.... Та се брате не пекло, то чистилище. Як його перебудемо, жити мемо в небі.

— Не даси ти тому ради, мій брате, каже сумно Гриньо... тай я тобі не богато поможу... ми оба не письменні. Тобі би ліпше десь пристати.

— Ні, я сего не зроблю. Моэї батьківщини я не дам чорто ви в зуби, — а з письмом, то так. Я вже тепер письменний. При нашім реґіменті служив оден нам чоловік з студентів. Він, дай му Боже здоровля, зібрав нас кількох охочих і вивчив письма аж любо. Та ся наука не пішла на дармо. Панас вимовляв ті слова з гордостию.

— Та той добрий чоловік навчив мене ще не пити нічого, кромі молока та води. З того вийшло таке, що я місто волочити ся по шинках, ходив між порядних людий, читав книжки, та щадив гроші, і заховав добре здоровлэ... а ти Гриню пэш?

— Та, пити не пю так, щоб розум запив, але по праці випю порцию на здоровлэ.

— Се дурне Гриню, горівка отруя, она здоровля не причинить... Слухай брате, коли маэмо бути в братній згоді, та ви добути батьківщину з болота, перше слово між нами: дай мені руку, що від нині не возьмеш до губи одної каплї якого будь напитку...

— А хибаж так можна? а сьвята, а весіля, таж треба з людьми жити.

— З такими, що пють, обійдеть ся. Будемо жити з твере зими... Ну нема що говорити.... рука!

Гринько подав братови руку. Панас говорив так твердо, що не можна йому було оперти ся, та ще такий уступчивий чоловік, як Гринько...

III.

Коли так розмовляли, то і не спостерегли, як відчинили ся двері, і в хату війшла Деркачиха. Вона була пяна, і не могла устоятись на ногах. Очіпок ссунув ся на бік, з під него визирало розкудовчене сиве волосэ. Груди розхрістані. Спідниця попідтикана в кишені опанчі, так що видно було червоні від зимна коліна, а далї заболочені чоботи. Деркачисї лице аж пашіло...

— Ну, що врадили мої сини соколи? Мама дурна, га? нічого не значить... Жалуэте эї каплю горівки... а я! А' ось я пішла, і випила... добрий жид дав на повір... жид маэ серце, а мої сини, як з каменя... всього мамі жалують... а я так гірко працювала, гарувала з моїм небіщиком... царство йому небесне... а я... ось чого дочекала...

Панас моргнув на Гриня, щоби мовчав. Не відзивали ся нї слова...

Мама говорила своэ... А далї воркучи полїзла на піч і воркотїла, поки не заснула...

Панас через тих три роки, що служив при війску відвик дивити ся на пяних людий. Йому тепер було дуже прикро тай соромив ся за свою маму. Так видно, що то правда, що читав в книжках, що пяна людина не маэ сорому. Ось йому мама, унуки маэ, а не соромить ся йти пяна улицею, та сьвітити голим тїлом.

Та так думав хиба Панас оден на цїлі Щуровичі. Прочі всї привикли і до горівки і до пяних і до безсоромних.

Щуровичі, то була Богом забута галицька закутина. Тут

не було, від коли люди затямили, ні попа, ні дяка, ні вчителя Нічого крім старої церковці, в якій що третя неділя правилась Служба божа. Тай більш нічого. Зза того не було в селї одного письменного християнина. Правда був оден, що навчив ся письма в кримінали, де сидів за конї три роки, а перед двома роками і того вбили люди з третього села піймавши при конях.

Найкрасший будинок в Щуровичах, то коршма. Та то не була коршма панська. Колишньому арендарови з панської коршми пішло так гарно, що за кілька лїт купив собі хлопський огород і вибудував правдиву камяницю з великими вікнами. Тут містила ся "пропінация" яку він тепер арендував, склеп... а Мошко Зільберберґ ходив по панськи. То лише остало на нім жидівського, що носив ярмурку оксамітню і в суботу шабасував. Люди договорювали, що Мошко купив вже десь там село, на якому сидів його зять...

Відома річ, що коршма а село, то так як би їх на двох важках поставив: гарнійше село, біднійша корчма, і на відворот: одно йде в гору, друге в долину.

Село було одним словом бідне, темне, нужденне. Всякий похнюпивши голову в землю на подобу товару жив з дня на день, пив горівку та держав ся Мошка, як дрібне зелїзо маґне су. А Мошко був в селї усім і ніхто же сьмів йому супротивити ся, бо такого знищив без милосердія. Цїла рада громадська танцювала під дудочку Мошка, котрий був писарем громадським...

З цїлого повіту, найбільше було дурних безвартних процесів зі Щурович, найбільше екзекуцій, найбільше злодіїв і варіятів.

І так жили бідні люди, марні і нужденні, а жид богатів.

Панас знав, яке було його село, коли виходив до війска, та воно тогди невидавало ся йому так страшним, бо до того вже привик. Відтак і забув о тім, а тепер як вернув, і побачив усе те власними очима, то аж налякав ся.

Панас опять опер голову на руки і задумав ся. На печи хропіла пяна мати. На дворі стало вже вечеріти.

Завтра я буду в місті, а позавтра перевезись Гриню до

нас. Тут треба конче ґаздині, шоби в хаті лад завела, та їсти зварила. Ото бідне дівчатко (він показав на Теклю) недасть собі ради — вона така налякана, що ще її треба дещо жіночого навчити...

Вийшли оба з Гриньком з хати.

— Ти Панасе куди тепер?

— Насамперед до коршми...

Гриньо зробив великі очи...

— Ха-ха-ха! ти певно гадаєш, що моя нога не повинна там бути по тім, що я тобі говорив. Я пити не буду, але жид випэ нині від мене порцію гіркої.

— Бій ся Бога брате, не задирай ся з ним. Ліпше би тобі чортяку за хвіст зловити.

А що ж він мені може зробити, як я э в праві?

— Що може зробити? Спитай тих, що їх пустив з торбами, або загнав в могилу...

— Агі! боятись вовка, тай в ліс не йти...

З тими словами відчинив коршемні двері і війшов до середини.

Тут вже сьвітило ся. Кількоро ґаздів сиділо доокола довгого стола і гуторили при чарці. Панаса вдарила в ніс немила воня смердюха помішана з людським потом, віддихами і вонею брудних кожухів.

За шинквасом сидів сам Мошко і щось рахував. Біля него стояла молодша донька, що подавала людям чого хто зажадав. Мошко аж тоді відвернув голову, як Панас сказав: добрий вечір.

Мошко знав від старої Деркачихи, що Панас вернув з далекого краю, та що її не даэ дихати. Панас вернув Мошкови не в пору до села, хоча ніраз його не бояв ся. Буде трохи труднійша робота, але він її непокине і мусить Деркачову загороду купити для себе на ліцитациї. То була одна з ліпших в Щуровичах. Мошко загадав від разу, як кажуть, взяти Панаса в торбу, і щоби його перед людьми засоромити, заговорив до него по німецьки. Панас відповів йому доброю німеччиною і сказав, що хотівби з ним поговорити на самоті.

Мошко встав і попросив Панаса до другої комнати, де звичайним Мошковим гостям не вільно було заходити.

— Прошу сідати, каже Мошко, а на дочку кликнув, щоби принесла перекуску.

Мошко знав, що Панас розбив нині фляшку з сивухою, ну, але він йому поставить щось ліпшого, від чого такий урльопник аж оближе ся.

— Сісти, сядемо, але не трудіть ся з почастунком, бо я ні чого не пю...

— Такий рідкий гість...

— Він з часом згусне, відрізав Панас сідаючи на крісло.

— Пане Зільберберґ! Я прийшов до вас в такім ділї, щоби ви моїй мамі не давали на кредит анї каплї, бо більше не зобачите крейцара.

— Як не давати, як она хоче брати? До дому я її не ношу вона присилаэ, або приходить сюди сама.

— То всьо добре, але вона розпила ся і повиносила усе з хати, тепер вже пэ на кредит...

— То її діло, а не моэ, я тримаю на то горілку, щоби люди її пили.

— Та в тім, то воно і моэ діло. Бачите батьківщина наша марнуэ ся і я мушу щось з тим робити... Отож заповідаю вам що незаплатить ся крейцара...

— А я знова дуже просити не буду, лише запізву до суду

— Я би того хотів. Лише не забудьте принести на термін тої устави, що у вас певно висить на стінї, що кредитований трунок, поки попереднє не заплачене, то так, як сіль на воді... Та коли би вам було ту уставу не зручно нести, то дайте спокій... там десь в суді мусять її мати...

Мошко пізнав, що то не аби який перший ліпший ґой. Відповідь Панасова поїхала йому шклом по під ніс...

Мошко змовчав.

— А друге діло таке. Мій небіщик тато щось вам завинив. Кілько то того буде?

— То дурниця, мене не пече, я ще можу почекати...

— Та якось не дуже хочете чекати, коли виставили наш

ґрунт на ліцитацию.

— А відки се знаэте, то не правда, абим так здоров був.. Я лише забезпечив ся на ґрунт...

— Добре, добре... а я хочу ся також забезпечити перед ліцитациэю.

— Хочете платити?

— Хоч би і зараз..

— Я від вас гроший не прийму, то небіщика тата вашого довг, а не ваш.

— Отже не хочете взяти гроший?

— Ні.

Панас відчинив двері до коршми.

— Слухайте люди, хочу Мошкови сплатити татів довг, а він не хоче брати гроший..

— Я не э вам жаден Мошко, тільки я э пан Мозес Зільбер берґ, а потому я вам скажу, що хто хоче платити, то мусить мати гроші, а ви їх не маэте...

— Я хочу, і маю, а ви не хочете брати... добраніч.

По відході Панаса, Мошко був злий, бо сіпав себе за бороду.

— А диви! Який пурец, хоче мене розуму вчити. Ти паничу уміэш їздити на "кінь", але з мене то певно впадеш...

Люди засьміяли ся з дотепу Мошкового, і він сам сьміяв ся.

Другого дня Панас поснідавши молока вареного з хлїбом пішов до міста. Зайшов просто до суду.

Якийсь урядник сидів при столї і писав. Він був недобрий, що так з рана прийшов хлоп. Нинї саме не було термінів, а хотів мати спокій.

— Ти за чим? спитав сердито...

— Передовсім пане ласкавий, я не э ваш наймит, аби ви менї тикали... випрошую собі того.

— А хтож ти э?

— Я э горожанин держави, а ви э слуга того уряду, де я маю діло...

— Чого хочете?

— Було так відразу спитати, то бувбим сказав не нагаду-

ючись, що хочу до пана начальника суду.

Урядник вказав йому двері до начальника. Панас заковтав до дверий і війшов сьміло.

— Слава Богови!

— На віки! Чого вам треба?

— Пане начальнику! Я вчера вернув з війська, та застав на моїй батьківщині такий непорядок, що коли так дальше піде то всї підемо з торбами.

Панасова бесїда судії подобалась. Поміркував зараз, що маэ дїло з хлопом розумним і інтелїґентним.

— Якіж то непорядки?

— Мама розпилась, і всьо що по тату остало ся промарнувала. Хату виставили на лїцитацію.. я хотїв вчера заплатити довг, та жид не хотїв взяти. Каже, що то довг батьків а не мій.

— Ви звідки?

— Зі Щурович.

— То не може бути...

— А такі так э.

— Бачите, я дурнїйших людий не видїв як щуровицькі.

Панас усьміхнув ся болесно.

— Правда пане начальнику, і я не набрав ся розуму в Щуровичах, а далеко між чужими людьми... Порадьте пане, що робити, бо так годї дати себе зїсти безрогам в полові... Я навіть не знаю, чи спадщина по тату переведена..

—Зараз будемо знати.. начальник задзвонив і зараз явив ся підручний урядник, той, що так зразу визвірив ся на Панаса. Він трохи побоював ся, чи часом хлоп не поскаржив ся на него.

— Розвідайте менї зараз: чи спадщина по ... як називав ся ваш отець?

— Антін Деркач.

— Оже по Антонї Деркачу вже переведена? Відтак принесїть менї акта екзекуцийні... хто то веде екзекуцію? Певно Мошко Зільберберґ... давно?

— Десь перед місяцем..

Урядник відійшов, а начальник питав дальше:

— То кажете що мама марнотравниця?

— Сором менї се казати на рідню маму, але правда.. Щось стало ся від смерти тата...

— Ну, ну, хиба там в тих ваших Щуровичах э одна людина, щоби не пила?

— Тепер э двоэ.

— Хто такий?

—Я, тай ще з брата взяв слово вчера..

— А! помагайбіг, то може який лад в селї заведете.

— Перше мушу завести лад в своїй хатї...

— Чи мама маэ який свій ґрунт?

— Маэ щось два морґи...

— Добре, завдамо маму під куратель..

За той час вернув урядник, приніс акта екзекуцийні, та сказав, що спадщина ще не переведена...

Начальник став рахувати, кілько Мошкови належить ся.

— Маэте гроші? — Належить ся з коштами 280 корон.

— Маю при собі.

— Чи маэте сьвідків на те, що Мошко не хотїв взяти від вас гроший?

— Маю.

Начальник задзвонив.

— Підїть з тими актами і з тим чоловіком до бюра екзекуцийного, най спишуть з ним протокол, що складаэ гроші до депозиту... Знаэте Деркачу, на другий тиждень мала бути лїцитация.

— Але вже тепер не буде?

— Як заплатите то певно не буде.

Панас вклонив ся, і вийшов за урядником.

Начальник ходив задоволений по канцеляриї і гукнув за Панасом.

— Потому приходїть до мене..

"Нема для мене більшої приэмности, як говорити з хлопом розумним і інтелїгентним, ось таких людий Господи більше"... думав собі начальник закурюючи папіроску.

За пів години вернув Деркач з квітком на зложені гроші.

— Тепер зробимо другу річ, ходїть зо мною.

Пішли оба до відділу сиротиньского.

— Маму того чоловіка треба зараз взяти під курателю як марнотравницю... прошу зараз списати протокол, я тимчасом розвідаю в табулї, що она маэ... Як зве ся ваша мама?

— Евдоха Деркачиха, а по своїм вітцю Заторока...

Другий судия списував протокол. До помочи взяв інвентар маси спадкової по Антонї. Коли прочитав, що по Антонї остало ся, то Панас аж за голову взяв ся. Не було вже нї коний, нї воза, нї плуга, нї воликів, нї корови, нї ялівок...

— А хто вам чоловіче, посьвідчить, що мама запиваэ ся?

— Хиба брат та сестра. У нас в селї тілько пяниць, що більше сьвідків не знайду...

— Добре! Занесїть візваня для брата і сестри такі на завтра...

— Прошу пана судії, щоби не надовго проволїкати, бо за той час готова мама весь ґрунт свій продати жидови...

— До завтра чей же не продасть...

Вернув начальник.

— Виказ гіпотечний 141 маэ не цїлих два морґи.

— Ну, Деркачу, здорові будьте...

Деркач пішов з візванями для брата і сестри та думав собі по дорозї:

"Залежить від того, щоби мама не довідалась, а то справдї продасть усе Мошкови.... Завтра остану в дома, поможу Гриньови перевести ся, а они обоэ най йдуть до суду."

Коли вернув до дому був веселий і говіркий. Перша його робота була обійти обістэ і позамикати усе на колодки, які купив в містї. Мама знову пішла до коршми на горівку. Та Мошко від разу як не той став. О борґованю не хотїв і слухати. Деркачиха заставила запаску за порцію горівки. То її було мало. Навинув ся Микита Запоточний і казав поставити пів лїтри. Балакали собі любенько, та нараджували ся, що дальше робити. Деркачиха божила ся що остане при слові, і такі буде весїлэ, як лише мине час і піп прийме на заповіди. Вона ще маэ два морґи свого ґрунту і як на те, то підуть в комірне а такі поберуть ся. Та Микитї по вчерашній стрічи з Панасом трохи вже не хотїло ся. Він справдї бояв ся...

— Не маэш чого бояти ся... обзиваэ ся Мошко, що слухав їх розмову за шинквасом — коли на те прийде, то я дам раду, таку добру раду, що вашого Панасика від разу чорти возьмуть.

Молодята були дуже раді, як виходили з коршми.

Деркачиха йдучи попри стодолу побачила нову колодку. Її взяла злість. Війшла до хати. Панаса не було дома, пішов брата відвідати... В хаті була сама Текля. Стара зігнала всю злість на дочці. Хопила за косу і стала кулакувати. Дівчина плакала і просила ся, та серце пяної матери не змякло. Била її аж змучилась...

— Ви, шельми, будете передімною мою працю замикати? Я вам дам, понаганяю, як щенят під пліт.

Надійшов Панас. Текля стояла біля печи розхрістана з подрапаним до крови лицем і плакала...

Він вгадав від разу всьо:

— За що ви її мамо били?

— Бо мені так хотіло ся! Я вам дам замикати мою працю.

— А я вам мамуню, що інчого скажу: завтра везу дівчину до суду до дохтора... ви її побили, чорт знаэ за що, то посиди те собі троха в арешті, най вам відійде охота знущати ся над власною дитиною...

Деркачиха відразу присіла хвіст. Вона арешту дуже бояла ся з того часу, як сиділа дві добі за ганьбу і одна пяна жінка страшенно її в арешті подавила...

— Ви знову нині пяні! Бога не боїтесь! Хто вам купив горівки, коли я жидови заказав?

— Тото ти такий синоньку? Чекайже відплачу я тобі, що попамятаэш...

Скажіть тому, що вам купував горівку, що я йому такого прочуханя дам, що попамятаэ... Завтра рано поїдеш Текльо з Гриньком до суду...

— То ти направду загадав рідню маму до криміналу дати? О то я дітий діждала ся!... стара стала плакати.

— А ви яка мама? За що дівчину бэте? Чого запиваэтесь і нас гризете? Устаткуйте ся, жийте по Божому, не буде кращих для вас дітий, як ми...

V.

На другий день Гринько поїхав з Теклею до міста. Панас навчив їх, куди мають йти, та що їх будуть питати. Перед мамою такі сказав, що Текля іде до дохтора. Стара спокірніла.

А коли Панас привіз на возї братові статки, як Деркачиха побачила невістку з дитиною розлютила ся страх. Стала кричати, проклинати, а далї сунулась невістку бити. Дитина стала плакати, невістка собі. Панас заступив її дорогу:

— Мамо! ви хиба здуріли. Кажу вам тверде слово, що як не успокоїтесь, то вас звяжу і завезу до Львова до вариятів. Як там оголять вам голову і влїють зимною водою, то устаткуєтесь.

Стара опять присмирніла:

— І ти би так зробив з мамою?

— А вже-ж. Таж бити вас не буду, бо гріх, а як вас мої добрі слова не угамують, то видко, що вам щось бракує і треба зимної води.

Стара настрашилась. Той дїдько Панас готовий так зробити. А ось нинї післав Теклю до дохтора. А там де тримають вариятів, то сто разів гірше, як арешт. Одна жінка оповідала її, як над нею там знущали ся, вязали руки, тай ще голодом морили.

В хатї стало тихо. Невістка Марта приспала дитину і стала в хатї порядкувати. Було вже з полудня, як вернули з міста Гринько з Теклею..

— Ну, і щож? буде вам лекше, як мама піде сидіти? Певно тоді ніхто вам не буде заважати.

— Тим разом, мамо, не будете сидіти. Ми не того їздили до міста, аби вас карати, бо ви такі наша мама, а того, щоби вас взяти під куратель, як марнотравницю. Мене установить суд куратором.

— А не діждеш, собачий сину, закричала Деркачиха і побігла просто до Мошка...

Панас не хотів вже мами завертати, аби не робити публіки на улици. Та він зараз догадав ся, що мама пішла продавати. Мошкови ґрунт. Та годі було на разі тому запобічи. З тим виговорив ся зараз при своїх. Текля стала плакати:

— Боже! мій Боже! що тота мама не вирабляэ, такою мамою нас Бог покарав. Як би не те, як би нам було добре.

— Гріх тобі сестро, таке говорити, каже Панас — всеж вона наша мама і треба її шанувати...

— Та ти сам, Панасе, обходиш ся з мамою остро, і завдаэш її під куратель...

— Я се роблю за для її і нашого добра. Інакше не може бути Се мами боліти не буде, що не буде в неї волї розпивати всьо та піти під пліт. Але через те я маму люблю і ви так повинні робити, бо так Бог наказав...

Тимчасом Деркачиха сиділа вже у Мошка за столом і розповідала, яке то лихо з нею творять її діти...

— Слухайте пане Мошку, купіть у мене, зараз продам, а їм лишу о то — о! — ну, що дасьте?

— А кілько ти хочеш за нього?

— Дайте дві сотки?

— А ти виділа коли дві сотки? Дві сотки, то э гроші, а твій ґрунт, що варта...

— О! не кажіть так, торік мій покійник згноїв його як слід, і сего року було там 6 кіп жита, такого як золото...

— Ну, ну, а для мене воно нічого не значить. Я собі біду куплю. Твій синочок буде ще мене правувати... будуть кошта... Хочеш 100 корон? більше не дам крейцара...

— Бігме мало, дайте хоч півтора сотки...

— Недам. Накину ще 50 корон — хочеш то бери а ні то не завертай мені голови.

— Та дайте бодай сотку...

— Ну, а що буде з тим довгом, що ти в мене набрала.

— Та того багато не буде.

— Ну, ну, я тобі зараз скажу. У тебе тото може небагато, а мені крейцар за дурно не приходить.

Жид став порпати в своїй книжці і рахувати.

— Мені в тебе належить ся 102 К. і 56 сот.

— Господоньку! Та за щож тілько? Та колиж я тілько на брала? Та взялисьте корову, ялівку, пару биків, а гроші за про дані коні такі пішли в вашу кишеню...

— Я того не рахую, то пішло за попереднійше, але вже те пер щосьте набрали, як вже не стало ні волів, ні корови, ні ко ний? Гадаэш, що горівку, гарак, рум, то я з керниці черпаю? то мене не коштуэ?... Брала ти, брав Микита на твій кошт...

— Ще маю за Микиту платити? Звідки я до того приходжу?

— Самась мені сказала, що Микиті можна дати — то я да вав, але не на Микитову шкіру, бо вона нічого не варта, лише на твою...

— Коли так, то я знайду собі иншого купця на поле.

— Шукай, я не напихаюсь, але я тимчасом запізву тебе, і заки продаси, то я затабилюю ся на твій грунт. Моэ не сьміэ пропасти. А які будуть до того кошта! Твій небіщик чоловік не богато мені був винен, а які кошта виросли, таке буде і з тобою.

— А хиба-ж я не дала вам гроші за коні на той чоловіків довг?

— То неправда, ти дала гроши за твій довг, а чоловіків стояв нетиканий... Ну що продаэш ґрунт, чи завтра маю пози вати?

Деркачиха замняла ся не знаючи, що робити... Воно пра вда, що жиди вміють робити кошта. З другої сторони она тя мила, на що продаэ ґрунт: аби доскулити своїм нелюдяним дітям.

— Та вже най буде і той довг при тім, хотяй бігме тілько не належить ся...

— Видиш Деркачихо, абись не казала, що я лихий чоловік, то най буде: дам 150 К. і довгу в тебе упоминати ся не буду. Ще додам три ґарци горівки. Я волію, щоби мені люди кривду робили, ніж я би мав кого скривдити. Коли на моэ при стаэш, то зараз завтра їдемо до нотара...

— Колиж мені тут бути завтра?

— Тобі би такі тут переночувати. Знаэш, який твій Панас, він тебе готовий звязати і не пустити, а я, чисяк, чи так завтра буду в місті, коли не контракт робити, то позивати тебе. Мій адвокат йно чекаэ на те.

Деркачиха рішила ся ночувати в коршмі. Перший раз її се трафилось і для того було її соромно, що вона ґаздиня спить на жидівській лаві. Приходило її і таке на ум, що може би втечи, помирити ся з дітьми, і не продавати. Вона виговорила ся перед Мошком так:

— А що буде як я поле продам, гроші минуть ся, що я на старі літа пічну?

— То дурниця. Э таке право, що діти мусять утримувати маму, а хиба в тебе нема дітий? Але ти і утриманэ будеш мати і свій крейцар буде, не будеш у дітий потребувати жебрати. Ти любиш випити чарку горівки і се добре, бо твій вік на те заслугуэ, що чарка горівки э потрібна. А гадаэш, що твій Панасик дасть тобі зломаний крейцар на горівку? Як мені волося на долони виросте. Може бути, що він горівки не пэ, але пэ пиво, вино, то заложу ся... Порахуй собі Явдохо: порция горівки коштуэ 6 сот., за 150 К. буде як раз 2.500 порцій. Як би ти випила що день одну порцію, то тобі вистане на 2.500 днів. А знаэш ти, який то довгий час 2.500 днів? то дуже довгий час і вистане тобі до смерти, та ще на похорон лишить ся. По другому: ти можеш гроші визичити в добрі руки, і за сам процент будеш мати порцию. А трете: як діти будуть знати, що в тебе э гроші, як вони будуть коло тебе скакати... кожде скаже: мені мамуню, мені мамуню... А ти не дай, лиш обіцюй дати тому, хто буде ліпший. А з ґрунтом то, що ти зробиш? Пі

деш під куратели, певно підеш, бо о то постарав ся твій Панасик, а тоді ні продати, ні заміняти, ні записати. Сам буде поле сіяв, а по твоїй смерти поділять ся діти твоєю працею... ну неправду я говорю?

Мошко потрафив запитій бабі завернути голову і вона рішила ся продати.

Другої днини рано казав Мошко запрягати коні, посадив Деркачиху коло фірмана і поїхав до міста.

Люди ставали по дорозі і дивили ся з якою парадою їде Деркачиха. Всї знали що Мошко даром її не везе, кивали головою і жаліли над дітьми.

Діти дивувались, що мама не вернула на вечерю і не ночувала дома. Та їм на гадку не прийшло, щоби мама зважила ся на сьміх і ганьбу ночувати в коршмі. Доперва, як їм люди доповіли, як мама їхала на Мошковій фірі, догадали ся всього.

Панас в тій хвилї пустив ся за ними навздогінь. Він піде до суду до нотара і недопустить до продажи.

Та годї йому було пішки здогонити бистрі Мошкові конї. До міста прийшов він о дві години пізнїйше як приїхав Мошко. Так довідав ся на рогачцї.

Але нїчого злого не стало ся.

Коли Мошко прийшов до нотара з Деркачихою робити купно, пішов писар до табулї, та коли вернув, то йно махнув рукою. Ще вчерашного дня суд запер табулю, що Евдоха Деркачиха поставлена під куратели і продавати її нїчого не вільно. Видно, що судия додержав Панасови слова, і поспішив ся. Нїчого було робити.

Мошко бабу вилаяв, мусїла вертати голодна до дому, а сам пішов до адвоката робити на неї скаргу за довг "за побрані на кредет товари."

VI.

Евдоха вертала до дому голодна і охляла. З міста було далеко. На дворі став хляпати осінний зимний дощ. Деркачисї аж в очах потемніло. Вона присїла при дорозї на горбочку відпочати, але вже не могла встати з місця. Надїхав Мошко. Вона просила аби її підвіз, та він, навіть не подивив ся в той бік і поїхав дальше.

Деркачисї здавало ся, що приходить послїдня година, змерзла страшенно, бо перемокла до тїла, а їсти хотїлось, аж в серединї корчило. А ту нема сили рушитись з місця...

Деркачиха була твереза і всьо нагадала, що з нею було. Отож то кара божа, за погане житэ, за кривду заподїяну рідним дїтям.. Тепер кінець.. оно зовсїм певно мабуть прийдеть ся здохнути, як собацї в рові. Вона стала сповідати ся Богови, нагадувати свої гріхи, каялась за них і лагодилась вмирати. На дорозї не було видко, яка вона була довга, нї фіри нї чоловіка. Та комуби хотїло ся на таку хляпавку вилазити з хати?

На те надійшов Панас. Він йшов рівним військовим кроком, та видно було, що був веселий, бо підсвистував собі коломийку... А мав чого радїти. Перебив жидови штуку і тепер його правда. А той, хто би потрафив в Щуровичах такому Мошкови втерти носа, мусїв мати в селї велике значінэ. Він такий був замислений, що мами не помітив.

Але она його пізнала:

— Панасе, сину, а ходи сюди!

Він оглянув ся, і одним скоком був при матери.

— Дитино, прости мені, я дуже прогрішилась мені вже конець приходить... не проклинайте мене дітоньки, та хоч поховайте по християнськи.

Вона дзвонила зубами і тряслась тілом.

— Та ходіть, мамо, до дому, я вам поможу та підведу.

— Ні не годна піднести ся.

Панас попробував підвести маму на ноги, та не здужав, падала, як глина. Тоді Панас взяв її на руку як малу дитину, она хопила його руками за шию, і так поніс її до дому.

Ще не смеркло ся, як прийшли в село. Люди ззирали ся на них, та посьміхали ся:

— Стара поїхала на Мошковій бричці, а вертаэ верхом на Панасі.

Але Панас не робив собі з того нічого. Таж колиб так здибав слабого чоловіка, чужого, то Христова наука наказуэ зробити так, як зробив милосердний Самарянин, а тож рідня мама.

Але він змучив ся так, що аж сорочка помокріла від поту.

Отворив прожогом двері і поклав маму на пів зомлілу на постели.

— А-ну Марино, каже до братової — зараз перебери маму в сухе платэ, а ти Текльо духом запар води...

Сам взяв Гриця до комори і там тяжко сопучи оповів йому всьо, що сталось. Йому також треба було в сухе перебратись.

Коли вернули до хати, вже лежала мама під периною. Вода вже булькотіла. Панас приніс з комори гербати і цукру, запарив і поніс мамі горнятко...

— Мені би Панасику, так чарку горівки — каже несьміло, а синови дивить ся в очи так благаючо, начеб його о царство небесне просила..

— Се ліпше, як горівка, побачите.

Стара стала ковтати горячу гербату. Її ставало теплійше. Успокоїла ся. Відтак її кинуло в горячку. Панас посмотрив рукою за голову. Була горяча, як грань. Дав її ще одно горня

тко гербати та ще прикрив зверху кожухом. Стара хотіла усе з себе поскидати, та він не дав. Аж коло півночи посмотрив Панас маму за голову. Вона була мокра від поту. Панас всьміхнув ся.

— Будете мамуню здорові як риба...

— Моя дитино люба, чим я тобі віддячу ся, я вас так скривдила, Боже прости мені.

— Нічого мамо, що було, то минуло. А Бог умисне таке на вас наслав, аби ви пізнали, що вам щирійше: Мошко, чи рідні діти.

Відтак стара заснула. Коли прокинулась почула, що вона начеб в воді лежала.

Панас казав братовій витерти мамине тіло до суха і переодягти чисту сорочку. Справді, сорочку можна було крутити. Тепер вже полягали спати.

Рано почула Деркачиха ослабленэ. Її боліла голова. Панас не казав мамі нічого давати, хиба молоко...

Ся наука вийшла всім на пожиток. Деркачиха пішла до церкви і зараз такі слюбувала від напитків.

В хаті настав рай..

Від того часу хата Деркачів не замикала ся. Ходили люди до него з ріжними порадами.

Коли було прийде хто просити помочи, то перше слово таке:

— Я ратую лише людий тверезих. Ви пэте?

— Та я так ніби не вливаю ся..

— Але за обшивку не вилию — докінчив Панас — отож сусідо таке. Заречіть ся від кождого напитку, на ціле житэ, а тоді вам поможу..

— А хибаж так можна?

— Як мені можна, то і вам можна. Миж з однакового тіста зліплені.

— Та Панасе, голубе, не будьте такі, я не можу заречи ся чарки горівки при праці, порадьте...

— При праці э горівка на те, аби чоловік не міг працювати. Як випэ, то эму здаэ ся, що робота йде скорше — а то не правда. Хто дивить ся на ту роботу з боку по тверезому, то бачить, що він так робить, як той, що стоїть на місци, а ноги

в гору підносить і здаэ ся йому, що він страх далеко зайшов — нічого вам не скажу, поки не виречете ся питя.

І багато було таких, що воліли відійти з нічим, а не хотіли виречи ся горівки. Але иньші такі послухали. Перший був товариш і приятель Панасів Стефан Хрущ, котрий його перший стрінув, як Панас вертав з війска. Він став тепер ревним Панасовим апостолом в ширеню тверезости.

За його приміром пішло багато Панасових ровесників, молодих ґаздів.

В першу неділю Пилипівки стануло відразу десятеро людий по Богослуженю перед эвангеліэм до слюбованя тверезости. Сьвященик аж зачудував ся. Такого в церкві щуровицькій до тепер не бувало.

Настала зима з довгими вечерами.

У Деркачів збирав ся гурток молодих людий. Марина варила гербату. Горнятко коштувало 4 сот. вже з цукром. За той час Панас або оповідав людям, що бачив межи осьвідченими Німцями, або читав в голос книжки, які приніс собі з війска. Книжок достарчив йому той студент, що його навчив письма, а він спроваджував їх зі Львова від "Просьвіти" і роздавав між жовнірів.

А дальше став Панас вчити молодших письма. Кождий мусів купити собі буквар, паперу і олівець...

Старі ґазди дивились на Панаса скоса, за те, що їх хоче розуму вчити, та ціле село переіначити на нову моду.

Ще до чорта захоче ся їм завести школу тай нова біда, новий податок. Вже хиба Мошко ще провчить того молодика, а то геть поперевертаэ молодим голови.

А вже хто, як хто, але Мошко найскорше зміркував, до чого може довести Панасова робота. Наслідки показались на його кишені. Молоді стали щораз численнійше оминати коршму...

Розуміэ ся, що і кримінал мав щораз менше щуровицьких. Бувало не було неділї, щоб молоді в коршмі не побили ся, не порозбивали собі голови, і мало було таких понеділків, вівтірків, щоби не приїздила судова комісія з лікарями до Щу

рович зашивати подіравлені голови, та простувати поломані руки або ребра.

Робота йшла огнем. Панас говорив не багато, не любив довгих проповідий, але за те робив много і давав з себе добрий примір:

— Дивіть на мене, коли вам моя робота подобаэть ся, то робіть так само, а коли ні, то я вас ані силую, ані намовляю.

Одної неділї по службі божій в церкві в Окопах, де мешкав парох, Панас виймив книжку і став записувати:

— Гриню! вгадай кілько вже? каже Панас розрадуваний — нині 165-ий тверезий чоловік.

— Слава Богу!

VII.

Панас, йдучи чесною дорогою, не прочував навіть, яке нещастэ над ним висить.

Одного разу дістав візванэ до слідчого судиї. З разу не робив собі з того нічого, бо мав чисту совість. Але згодом став такі непокоїти ся. Чого від нього хотять? На візваню були повиписувані якісь параґрафи, та він їх не розумів.

Не брала ся його ні їда, ні спанэ, до того дня, коли був назначений термін.

У судиї довідав ся, що жандарм доніс до суду, що Панас поповнив образу цісаря в щуровицькій коршмі.

— Алеж пане судийо, я до коршми ніколи не заходжу — хтож се на мене так набрехав?

— На вас сьвідчить Мозес Зільберберґ і Микита Запоточний.

— Господи! Та я з тими людьми ніколи двох слів не говорю... Чомуж другі люди того нечули... Таж у щуровицькій коршмі все повно людий.

— Ну, бороніть ся, як знаэте, але я вас притримаю в арешті, поки слідство не скінчить ся. Ви би могли підмовити своїх сьвідків, бо вас в Щуровичах люди дуже люблять, і мені казали, що в огонь і воду пішли би за вами...

Панасови потемніло в очах. Він так чесно жив, старав ся другим показати дорогу до правди, а то ось, що йому накоїв жид-ворог. Добре його остерігав брат Гринько... Ну, що робити? Головою муру не пробэ, смерти собі не зробить, навпаки йому тепер треба сили і здоровля, аби ворогам відплатити ся.

— Підете тепер до казні. На ваш арешт маэ згодити ся пан начальник суду, а його тепер нема.

Панаса завів возьний до казні. Тут застав двох щуровицьких людий, що відсиджували кару. Вони не мало счудувались, побачивши між собою Панаса. А вони були раді з того. Ось попав ся між них той питльований панич. Най і він покушаэ саламахи.

Вони стали посьміхуватись, а дальше і приговорювати Панасови. Та він наче нечув того. Сів на лежанці і замислив ся. Непочував ся до ніякої вини, а однак вороги так його замотали в паутину. Мошко ворог тяжкий знайшов собі до помочи другого ворога пяницю, котрий за тамтим побріхуэ. Але з бідою нема що жартувати. Панас був такий збентежений, що навіть забув поспитати судії, коли то він мав образити в коршмі цісаря? За той час начальник вернув до уряду. Судия пішов до нього по призволенэ на арештованэ Панаса...

— Але то не може бути. Я того чоловіка знаю, як найпорядніщого. Навпаки Зільберберґови і тому пяниці щуровицькому я ніраз не вірю... ні пане товаришу, я не годжу ся на арештованэ Панаса Деркача, бо не виджу потреби...

— Алеж тут розходить ся о образу Маэстату.

— Най буде що хоче, я не позволяю...

— Та він може сьвідків намовити...

— Яких? Мошка і того пяницю? Таж вони йому таке вистроїли...

— Він може покликати ся на своїх сьвідків.

— Але до тепер не покликаэ ся, шкода говорити, не годжу ся і кінець.

Судия слідчий був ще чоловік молодий, недосьвідчений і йому здавало ся, що так мусить бути.

Але нічого проти волї начальника неміг вдіяти.

Казав привести з казні Панаса.

Панас так задумав ся, що аж голос возьного його збудив.

— Пан начальник не згодив ся на ваше арештованэ, підете до дому, але без мого призволу не можете з села нігде від-

ходити...

— Пане судийо — ви мені не сказали, коли то я мав допустити ся такого злочину...

— Зараз скажу — то 15-го падолиста.

— В який день?

— У вівторок.

— О котрій годині?

— Е! ви дуже цікаві...

— Я мушу бути цікавий, як тут о мою долю ходить...

— Я того не записав.

— То дуже зле...

— Пане судийо, тут ні за що гнівати ся. Мені того треба знати, бо може мені Бог допоможе виказати, що я того дня був в иньшім місци...

Опинивши ся на улици Панас не знав, що з собою робити Йому столо соромно. Здавало ся йому, що цілий сьвіт знаэ о тім, що він нині сидів під ключем, між злодіями. Таке йому ще не трафлялось. Служив три літа в війську і не сидів одної днини. Ті щуровицькі люди, що з ним сиділи, напевно розголосять по селу, і годі буде йому очий між люди показати.

То всьо ще дурниця супротив того, що його ще ждало. Жид не завагаэ ся присягнути на него, а тоді неминуче жде його кримінал.

Треба боронити ся.

Панас даремно мозолив свою голову, щоби собі нагадати, де він був 15. падолиста. В коршмі не був певно, але де був? У него йшли дни за днями так одностайно, що оден подабав на другий. Від того часу минуло вже кілька місяців, тож годі буде не то його сьвідкам, але і йому самому нагадати.

З такими думками прийшов Панас до села, та вступив насамперед до свого друга Стефана. Йому розповів всьо до чиста.

Стефан дуже тим зажурив ся, а далі виймив зза образа свій записник. Він навчив ся вже від Панаса на тілько письма, що вмів собі дещо зазначити.

Нараз його лице заяснїло радостию. Він нагадав, що 14, 15 і 16 падолиста їздив враз з Панасом і другими людьми за дровами на друге село. Стали відтак оба пригадувати собі хто там був і зібрали на те щось десять сьвідків.

Умовили ся так, що Панас маэ сидїти тихо, а людей взяв ся сам Стефан розпитувати.

Оба от тямили, як то було: виїздили з дому з рана, вертали до дому вечером. Заки дрова поскидали обійшли худобу і повечеряли, то і змеркло ся. В тих днях Панас помагав Стефанови возити дрова, то там забавив аж пізно в ніч, а опісля вертав до дому.

Розходило ся лише о пору, яку собі жид збреше. Коли скаже, що то було в день, то добре, колиж вибере собі на те ніч, то неможливе, щоби того хто не чув, бо-ж нема вечера, щоби у Мошка не збирали ся Щуровицькі люди.

VIII.

Третього дня прибіг Стефан до Панаса і сказав йому всїх, котрі з ними в лїсї були і всьо памятають.

Панас пішов до міста і сказав те судиї слїдчому. Той прикликав людий, перепитав, посписував протоколи, а тепер закликав Мошка і Микиту Запоточного.

— В якім то часї було, як до вас прийшов Деркач?

— В саме полудне. Він все приходить до мене тодї, як нїкого нема, бо він встидаэ ся при людях пити.

— А колиж у вас найбільше людий буваэ?

— Кождого вечера по роботї. Мене люди дуже люблять і приходять радити ся.

— Отже Деркач певно у вас вечером не був?

— Певне. Я то добре дуже памятаю. Він подивив ся на уставу піяцьку що висить на стїнї, показав підпис Найяснїйшого пана засьміяв ся і сказав таке погане слово. Я йому кажу: ви цїсареви служили а таке говорите, а він знов. Тодї Микита Запоточний, що лежав на лаві встав, і як його Панас зобачив, то дуже залякав ся, аж поблїд, та став нас обох просити, аби ми того нїкому не казали. Він тогди взяв був позичку з сиро-

тинської каси і давав менї двіста кор., щоби я мовчав, а Микитї давав сто кор. Ну, але яби за жадні гроші того не хотів зробити. Менї би сумлїнэ не дало супокою як би я такий злочин замовчав..

— А чому ви того скорше не донесли?

— Я не мав часу. Я сам бояв ся на него доносити, бо мене би підпалили, то я сказав жандармови.

Судия сказав жидови зачекати в сїньох, а прикликав Микиту. Сей сьпівав так само, як Мошко.

Тепер прикликав ще раз Мошка і відчитав їм, що говорили сьвідки.

— То не правда, вони би всї за ним пішли в огонь, то всьо брехня, я зараз присягну, а от і Микита присягне...

— Присягнути зараз...

— Нї, ви присягати не будете. Ви оба зізнали неправду і я зачинаю на вас слїдство за фалшиве зізнанэ перед судом, а щоби вам не прийшла охота намовляти сьвідків, то вас обох зараз замкну... Мошко став сердитись... Судия пішов до начальника...

— От видите пане товаришу, так, то розумію, на замкненэ того пташка згоджу ся з приэмностию.

А правда що Деркач спритний чоловік?

Возьний повів обох під ключ. Що жидови гірше стало ся в арештї нїж дома під периною, то кождий повірить.

Цїлі Щуровичі начеб заніміли з подиву, коли довідали ся, що Мошко, той всемогучий Мошко, попавсь під ключ. Вони радїли, але лякали ся чогось. Їм здавало ся, що коли Мошко ви таке притрафилось, то і їх не мине якесь незнане, невидане нещастэ.

Инакше робило ся в хатї Деркачів. Тут зібрали ся його приятелї і випили трохи не чвертку гербати аж вже і цукру не стало.

Жиди порушили небо і землю, щоби Мошка випустити на волю. Та поки слїдство скінчило ся, і вернули акта з окружного суду, то минув цїлий тиждень. Мошко вернув збіджений і охлялий. Він вертав потайки, аби люди не мали нагоди сьміяти ся з його нещастя.

Була відтак розправа. Мошка засудили на пять місяців, а Микиту на два...

Жид зробив жалобу до Відня, а заки справа з відтам вернула, він став не милосердно стягати довги з людей.

Деркачів хата була в облозї. За порадами, Панас не мав часу питати тепер, хто тверезий а хто нї. Але не знав собі ради дати.

Знов пішов до начальника суду, котрий з того часу, ще більше полюбив Панаса. Стали знову тягати людий по протоколах а кінець був такий, що Мошка обжалувала прокураторня о лихву, і заки відсидів першу кару засудили його знову на три місяцї і 6.000 К. кари. Людські довги всї були уневажнені, а деяким мусів ще Мошко звертати. Слава Панасова пішла на цїлий повіт. Та Панас по при громадську справу пильнував і свого дїла.

Дїставши позичку в сиротинській касї, купив конї, корову і материял на нову хату. Всїм було за тїсно в одній хатї.

Цїле обістэ було як в годиннику. Панас сам працював як віл з рана до ночи, але і нікому не позволив дармувати. Озимини не було нї одного снопа, то мусів намагати яриною, щоби на своэ вийти.

Стара Деркачиха піддала ся своїй долї і слухала у всїм сина. Вона йно хрестила ся перед образами, та дякувала Богу, що мала таку добру дитину.

Панас, як йно вибрало ся на весну взяв ся ставити другу хату на огородї. Хата відріжняла ся від иньших сельских, бо була на підмурованю о много висша і з більшими вікнами. Кришу вкрив червоною дахівкою.

Робота коло хати йшла пиняво, бо треба було і в поли робити.

Коли вже все було готове і хата посвячена, Панас одного разу, як Гринько був в поли, прикликав сусїдів і перенїс туди його статки.

Коли Гриньо вернув вечером з поля, то не хотів своїм очам вірити. Він все гадав, що Панас кладе нову хату для се-

бе, а його лишить в старій, а тимчасом стало ся инакше, і Гриньо побачив себе в новій гарній хаті з помостом.

— На що таке було робити брате, каже, ти намозолив ся, натрудив, тай мене вводиш до такої палатки, а сам мучити ся будеш в старій діравій хаті...

— Видиш Гриню, воно так мусить бути. Ти старший, тобі належить ся першеньство, ти жонатий, в тебе діти, то і місця треба більше. — Як мені та хата покаже ся нездалою, то я собі потрафлю ще одну поставити...

Хоч як гарно зробив Панас, то люди підсьміхували ся з него і називали його вариятом.

Панас того не знав, аж Стефан йому розповів, що про него люди говорять.

— О то би я собі з того що робив! Вони всї видирають собі очи задля шматка хлїба, процесують ся о такі дурниці, що не варта плюнути, брат брата рад би зі сьвіту згладити, місто жити в згоді, як Бог приказав... Признаш менї, що я зробив добре. Мій брат э непорадний. Як би його лишити в старій хаті, він би й не думав про нову, а я такі не видержу, аби нарік не поставити нової, та такої, щоб мої унуки в нїй жили.

— То ти загадав таки оженити ся...

— А вже-ж а вже-ж, а трохи ще не тепер най загосподарую ся, поросту трохи в пірэ... Нездало оно женити ся так, аби від разу бідувати двоїм... прийдуть діти, то вже і не доробиш ся. Настане біда, яка тебе не відчіпить ся до смерти...

Хоч як люди були раді з того, що Мошкови підтято крильцята, та все-ж знайшлись і такі, що їм без Мошка було зле. Як Мошко пішов сидїти, шинкувала в коршмі Мощиха з доньками. Тепер їх поведенэ з людьми змінило ся. Не позичили нікому нї зборгували одного крайцара. "Бери всьо за готові гроші, анї то не дам нїчого."

Та гроші не все э під рукою, а купити треба, а що найважнїйше треба і хробака замочити, що під серцем ссе пявкою... Особливо старші стали ремствувати з разу на невигоду, а далї на Панаса.

Усїх, що не мали гроший, відсилала Мощиха до Дерка-

чів... Відтак стала такі зі старих газдів собі кпити, що так дали себе молодикови пройдисьвітови осїдлати.... Стала відтак півсловечком доповідати, що її чоловік довідав ся, що Панас десь в Німеччинї вкрав гроші, що за се сидів в криміналї, а гроші закопав, а тепер став відразу таким пурецом. Та Мощиха оповідала усе те в великій тайнї, тай йно своїм найбільшим приятелям.

Кілька разів під церквою Панасови дехто зі старших ткнув в очи тим, що громада бідуэ, бо нїгде марницї купити, са всїм біжи до міста і переплачуй, а Мошко мав усе...

В тім говореню не було нїякого змислу, але люди говорили, от, аби мали на що нарікати.

Але Панас хотїв і се використати:

— Слухайте сусїди! Коли вам так за Мошком жаль йно для того, що нема де що купити, то я тій бідї пораджу... Слухайте! Заложім свій власний склеп...

— Ого! або ми крамарі, чи що? Наші дїди не продавали перцю, тай ми не будемо...

— Я буду продавати, а ви лише купуйте...

— А буде у вас і що випити?

— О! за се вже вибачайте. Шинок лишаю Мошкови, а склеп буду сам вести.

Панас так і зробив. Своїх грошей не мав на тілько, щоб накупити товарів, та помогли йому його ровесники, ті, що отверезїли. Скинули ся не більше як по дві корони. За ті гроші привіз Панас цїлу фіру всячини такої, яка хлїборобови на селї потрібна і отворив такі в своїй хатї склеп. Він приучив сестру до купецтва. Показав, де що лежить, і яка цїна. Спершу йшла Теклї така робота пиняво, але під рукою Панаса вона привчила ся. А далї привчила ся і стара Деркачиха.

Люди хитали головами над такою невидальщиною, а далї заходили деякі з потреби, а деякі такі з цїкавости. Їм цїкаво було видїти, як то за купецьким крамом сидить не жид, а такі хлоп.

Панас навіть кредитував людям, але лише до найблизшого ярмарку чи торгу. Відтак, коли хто не заплатив попереднього, не дістав більше, щоби не знать, як просив...

— Неможу, сусїдо, неможу. Я бачите за товар мушу заплатити, а тому і вам дарувати неможу. Назбираэ ся того купа, я би вас мусїв знову позивати так як Мошко робив.

Як Мощиха о тім довідала ся, так від разу не та стала. Зачала знову боргувати, а що Панас продавав дешевійше як Мошко, то вона ще попустила з цїни. Люди на те злакомили ся, і знову у Мошка зароїло ся.

Панас прикликав кождої четвертої недїлї своїх товаришів і показував їм усї рахунки. Показувало ся, що спілка що раз більше богатїэ.

Тепер, як Мощиха попустила на цїнї, спілка стала побоювати ся, чи її жиди не переможуть, бо дешевше она продавати не могла.

Але Панас взяв ся на способи. Зараз по тому і сам поклав таку цїну, як була в коршмі. Мощиха тїшила ся, що ґоя здавить, що люди опять до неї навернули ся, та згодом, хоч не зараз довідала ся, що Панас її перехитрив. Він зробив так: кількох своїх приятелїв посилав купувати до Мощихи за готові гроші, а відтак ті самі товари по такій самій цїнї перепродував в своїм склепі. Жиди тратили на тім, що продавали свій товар дешевше, як їх коштувало, Панас тратив лише свою працю без жадного зиску. Мощиха тимчасом втратила кілька соток заки довідала ся. Вона закляла страшенно усїм ґоям і стала опять продавати по давньому.

— Ну тепер — коли минув передновинок, можемо і ми вернути до давного — казав Панас і підніс цїну на товарах.

Але напасть жидівська не минула. На Панаса посипали ся всїлякі доноси. Стали його слїдити жандарми. Раз забрали йому всї ваги, держали цїлий тиждень, але такі показало ся, що вага була ретельна.

Хоч як богато мав Панас роботи не залишив своїх обовязків для добра загалу. Було кождої недїлї по вечірни збере гурток людий під церквою і читаэ їм книжки, які спроваджував зі Львова на спільний кошт. Кождий був обовязаний дати що недїлї на ту цїль крейцар. Через лїто зібрало ся тілько, що куплено кільканайцять книжочок. Панас за порадою того

добрячого начальника суду міркував над тим, щоби в осени заложити читальню, яка мала містити ся в Гриньовій хаті.

За той час вернув Мошко з криміналу, де відсидів 8 місяців.

IX.

Було се вже пізною осенею слідуючого року, як Панас вернув з війська. В селї було брацтво тверезости, яке числило 250 душ хлопів і жінок. Розуміэ ся, що се відбило ся дуже некористно на Мошковій кишенї.

Одної темної ночи прокинув ся Панас від страшенного собачого лаяня. Лиско бігав як скажений і уїдав завзято. Бив собою до сінних дверий, а дальше став скавулїти. Заки Панас встав, взув чоботи і задягнув кожух, псисько вдарив лабами в вікно. Розбиті шиби впали з бренькотом на лаву. Всї посхоп лювали ся.

В тій хвилї вдарила страшенна луна. То горіла стодола Деркачів.

Панас полетів ратувати худобу в стайни, що була запер та на колодки. Даремно шукав за ключами і вибіг на двір без нічого. Стайня стояла вже в поломіни. Панас рвав собі волося на голові. В стайнї стояли його коники, дві корови, двоэ телят і пасена безрога, яку ладив ся вести на торг.

В такім заколотї десь і сокира подїлась. Звичайно: чоловік втратить і голову і розум.

Панас чув, як в стайнї ревіла перелякана худібка, як ржали коники, а він стояв безрадний безпомічний. Нарештї Панас найшов кусок кімака, заложив за ратіж і став з цїлої сили виривати скобель... Та ба! він же сам його вбивав в дубовий стовп не на те, щоби леда як його вирвати. Кімак зломив ся, а Панас впав горілиць на землю.

— Хто в Бога вірить, давайте сокири! кричав Панас як несамовитий...

А тут коло огню нікого нема... Цїле село спало першим твердим сном.

Заки вартівники коло церковцї спостерегли пожежу, та вдарили в дзвони, уплило богато часу, а заки люди позбіга

ли ся, ще більше...

Аж Марина знайшла якось сокиру і подала Панасови.

Він розбив колодку і відчинив двері. В стайні заняла ся вже стеля. В середині повно диму, чаду і поломіни. Вже і в яслах солома занялась... Весь товар був поприпинаний на сильних мотузах.

Панас виймив ножа і став розрізувати. Він нічого не тямив, що робить. Ціла його увага була звернена на те, щоби ратувати товарину...

Аж почув Панас над головою страшний лоскіт, та в тій хвилї вдарило його по голові і він втратив память... Отямив ся доперва, як почув зимно в тілї і дрощ його взяла...

Отворив очи... над ним стояла заплакана мама і прикладала мокру шмату на груди.

В першій хвилї не знав, що з ним робить ся. Та вмить нагадав усе, коли почув на шиї страшенний біль від попеченя.

— Мамо! що стало ся? я нічого не тямлю...

— Ми погоріли, сину, зі всім. Вратувала ся одна корова...

— А хата?

— Хата в попелї, одну скриню виратували..

Панас при сьвітлї малої лямпи зміркував, що лежить в Гриневій хатї.

— А як мене виратували?

— Стефан тебе витягнув неживого з пожару. То ще щастэ що ти впав під жолоб. Стефан скочив в огонь, закинувши мокру плахту на голову. Хоч як люди його здержували, доказав свого і сам попарив руки...

Панаса страх пекло. Він на силу повернув ся і казав матери оглянути попечене місце. Сорочка спалена поприлипала берегами до спеченої рани. Панас аж засичав з болю заки мама сорочку віддерла. Вона плакала дивлячись на муки Панаса.

— Беріть мамо скоресенько нафти і полийте рану.

Вона так і зробила. Від того йому і полегчало.

— Коли маэте льняне повісмо, то приложіть.

Мама кинула ся до скринї виймила повісмо і приложила.

— Тепер мене накрийте, бо я дуже змерз... Панас був мо-

крий від того, що його зливали водою...

— А деж Гриньо?

— Погашуэ огонь... вже і шандар э...

На дворі стало свитати...

Люди стали навідувати ся до Панаса. Війшов і жандарм. та став допитувати Панаса про огонь.

Панас лежав горі спиною. Його опять скажено боліла рана...

В тій хвилї покмітив Панас старого Лиска. Він сидів під запічком, і силував ся лапами з чогось освободити ся, що йому дуже заваджало.

Йому щось звисало з писка...

— Гриню! поглянь но, що Лискови в писку засіло.

Гриньо приблизив ся. В писку у Лиска було кілька ниточок сірака, які повлазили помежи зуби...

— Ось вам, пане жандарм, слїд... Я чув як Лиско страшен но уїдав, начеб кусав когось.

Жандарм став його оглядати... пола була видерта.

Видно, що комусь вищербив сірак... може і палїй знайде ся...

— А в котрім місци пес гавкав? питаэ жандарм...

— Десь в огородї.

Жандарм подав ся туди, а за ним пішло кількоро людий...

За той час мама знову помастила рану нафтою...

Люди знайшли в огородї слїд, а далї під плотом кусок поли з сірака...

Вовна годилась цїлком до тої вовни що витягли з псячого писка...

— На кого маэте підозрінэ? питаэ жандарм.

— Не знаю. Я лише одного ворога маю в селї, Мошка, але він в сїраку не ходить...

— А менї здаэ ся, що то Запоточний... обзиваэ ся Стефан.

— Проведіть мене до нього, каже жандарм.

Пішли до Запоточного.

Його не було дома...

Шукали його всюди, аж знайшли в коршмі. Він спав як забитий за печею. На нім був старий сірак.

Він приложив кусок який виймив з торби. Усе годило ся до одної нитки...

Присутні аж задеревіли...

— Микито! Вставай Микито, нам в дорогу час, гукнув жандарм.

Микита прокинув ся. Видно, що був пяний, бо не міг зміркувати, що з ним робить ся. Стефан, що не відступав кроком від жандарма, хоч мав шматами позавивані руки, взяв кухоль води і хлюснув Микиті в очи. Від того він і протверезив ся.

— Ти палію, злодію, кричав люто Стефан... душогубе...

Жандарм дав знак Стефанови аби мовчав...

— Ти підпалив стайню Деркачів... ходи поведу тебе до криміналу....

— Я нічого не винен, чого хочете від мене... Я надраном прийшов з міста... Мошко мене посилали... нічого не знаю...

— А то чиэ питаэ жандарм, і підіпхав під сам ніс Микиті кусок сірачини... Придиви ся, як одно до другого пристаэ. Та ще тобі скажу, де ми його знайшли: трошки було між псячими зубами, а трохи в огороді Деркачів під плотом.

Микита поблід і став трясти ся цілим тілом, а відтак заговорив сам до себе начеб в сні:

— Я говорив, щоби насамперед спрятати пса...

— Шкода, що ти так не зробив... підхопив жандарм, а тепер ходи... но!

Микита зволік ся з печі. За той час жандарм добув ланцюшки...

В коршмі вже всі були на ногах. Мошко стояв за шинквасом і сіпав свою бороду...

— Мошку! дай чарку горівки, сказав Микита, як так, то й так!

— А хто заплатить? питаэ Мошко, я на кредит не даю.

Він тим способом хотів показати, що з Микитою нічого не маэ...

Але перерахував ся!..

— То так!? злодюго, крикнув Микита ти намовляв мене, чорте, щоби підпалити, обіцював пять соток на дорогу до Гамерики, а тепер чарки горівки жалуэш нелюде?

Всї зглянули ся на Мошка. Він ще дужше став шарпати бороду.

— Чи ти Микито здурів, чи що? Коли я тобі говорив? що ти хочеш від мене? ти ще пяний...

— То я брешу? Лише ти правду говориш? пане жандар! розкуйте мене на хвилину, я вам ще щось покажу...

Коли жандар розкував руки, Микита сягнув за холяву, виймив звідтам шмату і розвинув. Там була сотка.

— Ось дивіть. Се дав менї Мошко на завдаток, щоб Деркачів підпалити. Решту обіцяв дати нинї..: З відки-ж би я сотку взяв?... я... жебрак і пяниця. Та люди добрі, поставте хрест, а зараз присягну, що то Мошкова робота... Він мене намовляв, намовляв, а відтак споїв до безтями...

Мошко тряс ся цїлим тїлом і сїк зубами як в пропасницї.

— Ти злодюго, я вже сидів раз за тебе, і з тобою, го-го! і тепер не попущу ся тебе... підемо оба..

— Війте! каже жандарм... зараз стійку сюди.

Зробила ся в коршмі метушня. З того скористав Мошко і чмихнув до алькира. За ним метнув ся жандарм. В алькири відчинене вікно. Мошка не було...

Люди кинулись за жидом як скажені. Довго чути було крики і накликуваня. В кінци вивели Мошка зі стайнї. З губи і носа текла кров. Всї його шарпали і били. Кождий відплачував за свою кривду, як знав...

— Та що з ним довго церемонитись! кричав оден мужик — біжучи з люшнею в руках просто до Мошка...

Я йому раз, тай по розправі...

В саму пору надбіг жандарм і здержав розбішеного чоловіка... Ледви його оборонив...

За той час оставили Микиту самого в коршмі. Він хоч

мав розковані руки і міг втечи, анї ворохнув ся з місця.

Зложив руки на колїнах і важко задумав ся...

Як війшли люди він так сказав:

— Мене нема що пантрувати, я не втечу, що заслужив, то і відпокутую, а ті брансолэти здадуть ся на мого товариша... Певно других не маэте пане... він підніс ланцюшки, що біля него лежали і подав жандармови...

— Колиб ви менї не боронили, я би сам того злодія повів до криміналу. Він менї вже раз показав куди там дорога...

В той час Мощиха лементуючи обмивала Мошкови кров з лиця. Він постогнував...

— Не трудись Мощихо, обмиэм його опісля, бо ми його і так живого звідси не випустимо... сказав чоловік з люшнею в руцї.

Громада піднесла в гору кулаки. Люди були розярені. Треба було одного слова, а розірвалиб його на шматки...

Жандарм налякав ся:

— Слухайте мене люди! Мошко в моїх руках і йому не сьміэ волос з голови убути... хиба по моїм трупі, але я буду боронити ся... Коли він справдї завинив, то суд його покараэ, а ви не маэте права...

— В судї жид вибреше ся... Лїпше пане віддайте його нам по доброму... нас згине від вашого ґвера десять, але і йому мусить бути такі зараз справа і розправа...

— По доброму не дам, припустім, що і я згину і кілька трупів положу, а що я вам злого зробив? Дивіть, я ледво дишу. Цїлу ніч ганяв коло огню... то я вам ворог? За що мене вбити хочете... я ще молодий і хочу жити... та вірте, що я ще пса не вбив... а тут я би мусїв вбити... Я вас прошу... не доводіть мене до того.

Ті слова схаминули людий. Деякі успокоїли ся, а другі пішли за ним і стали уступати ся.

Перед коршму заїхала стійка. Війшов війт. Хоч тепер жандарм відвернув ся від Мошка, то йому вже нехотїло ся втїкати. Він пізнав, що коли віддалить ся від жандарма, то буде йому амінь.

— Люди добрі! Чи дасьте менї спокійно відїхати з арештантами?

— Най го хоть пан добре скують, драбугу...

— Ну пане арендарю, дайте рученята... Мошко був скований. Мощиха з дїтьми заводила. Війт став промощувати дорогу.

Від людий аж зароїло ся коло коршми. Але нїхто не перепиняв. Жандарм посадив арештантів проти себе, конї руши ли серед проклонів цїлої громади...

X.

Панас вилежав дві недїлї заки рана пригоїла ся на стілько, що міг рушати ся свобідно.

Робити не було що і коло чого. Увесь хлїб в стодолї, сїно, конї, корова і всьо згоріло. Лишила ся однїсенька корова з попеченим хребтом, яку мусїли зарізати на мясо.

Нї двора, нї коня. З Панасовою хатою згоріли усї склепові припаси. Велике щастэ, що тої нещасної ночи не було вітру, а то було би пів села пішло з димом.

Виратували люди скриню, в якій було трохи одежі, та гроші. Але то були склепові гроші, значить людські.

Стефан, з порученя Панаса, пороздавав удїли спільникам. Дехто не хотїв брати. Най лишать ся Панасови на початок. Але були такі, що взяли, та що упоминали ся о приріст зі склепу...

В селї настали тепер великі зміни. Мощиха тепер була ще лютїйша на людий і не хотїла нїкому сотика поборгувати або позичити. Склепу свого не стало, і людям стало скрутно... Деякі говорили, що такі без Мошка зле і по нитцї зайшли до того, що такі було в селї добре, поки Панаса чорт не надніс...

Почали на Панаса відказувати, а таки і проклинати. Панас дізнав ся о тім від молодших ґаздів, котрі його такі в бідї не лишили, ті проклони болїли його гірше нїж ті рани від попеченя, нїж його нещастэ.

Він так щиро бажав добра усїй громадї, хотїв їх піднести, отверезити, до гаразду привести, а за се невдячність, проклони... З початку молодї ґазди стали його запомагати, хто

чим міг. Та відтак запомоги стали рідші. До весни ще далеко, тай так зярувати не буде чим. А ще і рату треба платити.

Оден Стефан остав йому щирий до кінця. Він хотів навіть позичити гроший на свій ґрунт і дати Панасови, та Панас не хотів о тім і говорити:

— Хиба у тебе нема своїх дітий! Не дай Боже на мене смерти, то пропадеш і твої діти будуть мене в гробі клясти...

— Коли так, то нічого тобі робити, як продати ниву, бо без того не видержиш?

— Продавати ниву? батьківську? Ні за що в сьвіті. Здохну з голоду, а землї продавати не буду...

Ту бесіду двох приятелів начеб хто підслухав.

Того самого дня прийшов до Панаса жидок з другого села. Він знав добре, який Мошко був лихий для людий, але він не з таких. Його люди знають. Він тому і бідний, що з людьми по людяному обходить ся. Він би хотів Панасови помочи. Хоче купити кусок огорода і поставити хату, та посадити тут свого сина, також дуже людяного чоловіка.

Жид говорив довго і переконував Панаса на всї боки. Цїну дасть таку, що Панас зможе станути від разу на ноги. Панас слухав, слухав, а далї не кажучи нї слова взяв жида за плече і показав двері:

— У мене ось туди виходить ся, будьте ласкаві і йдіть собі з Богом. Я землї не маю на продаж.

На те дивив ся Гриньо з мамою і не знали, що й казати. Вони виділи безвихідне положенэ, а Стефан вспів їм таке наговорити, що без продажи не дадуть собі ради.

Але жадне з них не мало сьмілости спитати Панаса. Вони всї бачили в нїм чоловіка незвичайного, який бував в сьвіті і всюди дасть собі раду, та лише не знали як. Але Панас не дав їм довго ждати і показав, як в біді можна собі дати раду.

Другої днини взяв собі у Стефана коний і поїхав.

У Деркачів була над рікою левада заросла скрізь лозиною. Ще покійний Деркач збирав ся викорчувати її та зробити з сего кавальчика сїножать. О тім пригадував нераз Гриньо Панасови, та він відповідав: "най почекаэ, не велике спасибіг буде з того сїна, що тут вродить ся".

І тепер та лозина стала всім Деркачам в пригоді.

Панас того дня привіз повну фіру нарізаної лозини.

— Будемо мати роботу і хліб, каже весело Панас. Будемо плести коші, кошики, полукішки.

Панас, як служив у війську стояв кватирою у одного кошикаря Німця. В вільних хвилях приглядав ся тій роботі, а далі і сам став помагати. Німець радий був, що маэ безплатного помічника, та ще і повечеряти дав.

Панас придивив ся усім способам, як розпарювати прутики, здирати кору, сушити, змочувати, плести...

Тепер те все як знайшов. Усім, що були в хаті приділив инчу роботу. Гриньо розмірював, вертів в дошці дірки. Стара Деркачиха парила прути і здирала кору, а малий семилітний Гринів синок, Захарко, розділював прути на тоньші, середні і грубші.

Панас взяв ся з Теклею плести. Марина пильнувала печи.

Робота йшла з початку пиняво, а відтак виходила що раз гладше і скорше. На найблизший торг вивіз Панас трохи не повну фіру кошів, кошиків і полукішків.

Се була в місточку новість. Люди розкупили товар в мить, бо то потрібні в господарстві річи.

Панас вернув в полудне до дому. За уторговані гроші привіз до хати, чого треба було, та ще докупив собі трохи потрібного начиня, без якого мусів обходити ся. Тепер взяв ся ще запопадливійше за роботу.

Всї були з того раді. Панас став в хаті таким опікуном цілої родини Деркачів, що всї дивились на нього як на святого. Не менше радів з того Стефан. В довгих зимових вечерах він не видержав, щоб не зайти до Деркачів. За ним стали приходити і другі і в хаті стало опять глітно.

Панас аж руки затирав з радости. Одно, що його непокоїло, то то, чи вистарчить лозини, щоб обігнати передновок.

В хаті Деркачів пішло усе старим ладом. Знову була книжка в роботі. Позаяк така робота відбуваэ ся без тріскоту.

Оден Панас не слухав. Його гадки лїтали куди інде. Він

над чимось важко задумав ся. Припаси прутя що раз меншали. Треба було їх чимсь иньшим заступити.

Узяв від Стефана вязанку житної соломи, став її розкладати, вибирати, звязувати аж поки не виплів малий кошик з соломи. То також була не видальщина в тих сторонах. Робив се так: дрібні прутики розколював на половину, вистругав, і ними сплітав соломяні валки. Посудині міг надавати таку форму, яку хотів. Робив бочілочки, бочки, а далї взяв ся до робленя великих бондів на ссип збіжа і муки.

Плетенэ кошиків полишив Теклї, а сам плів плетїнки.

На слїдуючий ярмарок завіз до міста цїлу фіру.

Ґазди оглядали, пробували. Плетїнки ті показали ся силні і народ розкупив усе до одного кусника...

Та не то, що продав, але ще позамовляли у нього люди товар на другий раз.

Панас затирав руки з вдоволеня і повіз до дому повну калитку гроший.

Панасова слава пішла по цїлім повітї.

Плетїнки-соломянки показали ся дешевші і лїпші від деревляної посудини. Вони були лекші, не розсихали ся, не можна їх було розбити, не злїтали з них обручі, та ще і горіти не хотїли, бо солома була збита в купу.

Панас мусїв приймити ще кількох хлопцїв до помочи.

— От бачиш Стефане, і ґрунту не продав, і якось живу на сьвітї...

— Та ти таке вигадав, що другому і на ум не прийшло би...

— Я нїчого не вигадав. Я те усе бачив між людьми, та в тім хиба я майстер, що вмів за дїло взяти ся, і вибрав таку річ що знайде купця. Бачиш я мав нагадцї піти на якийсь час до Америки, за море, на заробок, та наша лозина піддала менї гадку взяти ся робити коші. А все тому, аби бідї не дати ся взяти під ноги. Наш чоловік то звичайно в бідї згорбить ся, проклинаэ долю, а не поступить одним кроком поза ту стежку, якою ходив дїд і прадїд. А оно не все так можна. Ось бачиш: нї мій дїд нї прадїд такого не робив. Они були хлїборобами. Ну і я хлїбороб. — Та що менї було робити, як хлїб згорів? Переле-

жати цілу зиму, проїсти ниву батьківську, та ще впустити жида до села на батьківський грунт? А так я біді не дав ся...

Треба тільки поміркувати, аби робота була людям потрібна. Колиби я загадав робити от хочби і полотно, то що з того? Чи мало ткачів на сьвіті? А таких кошикарів такі в наших сторонах нема. Не видати тут і плетінок, а їх потреба.. От і Бог поблагословив... Я відтак хочу завести в селї спілку.. Ми цілий повіт засиплемо нашою роботою. Бачиш: кошт невелий, лозина э, тай ще рости буде. Солома теж. На те потреба грубого житного стебла, що на пашу не конче добре, а на плетінки як раз...

— Хибаж ти з того хочеш і хату покласти?

— Рату я вже заплатив... а на хату то жид дасть гроші....

— Хибаж ти Панасе, гадаэш у жида позичати? ти?

— Ні, я лише хочу від жида своэ відобрати... Прийде незадовго розправа. Мошка засудять, як Бог на небі, а він менї мусить звернути шкоду усю...

— Не — вжеж? А як жид вибреше ся?

— Не дай йому Боже того. Тодї я мусів би собі сам справу зробити...

Що ти говориш?

— Не говорім тепер о тім. Колиб прийшов такий час, тодї тобі скажу. Коли правди не можна здобути з дорозї права, треба її здобути силою...

— А потому покутувати за се...

— За правду потерпіти, а хоч би і житэ втратити не шкода... Вона мусить бути на верха.

І справдї Панас не перерахував ся...

Була розправа Микити і Мошка.

Микита за час слїдчої вязницї цїлком отверезїв. Він розповів, э слїзми в очах, яких слів вживав Мошко, щоби його на злочин намовити. Пригадував йому навіть те, що Панас не дав йому з мамою оженитись. Він був би став ґаздою, а так э нїчим, за те ще його тяжко зневажив і впакував до криміналу за фалшиве сьвідоцтво, а свою намову підливав горівкою, араком і обіцював рай...

Присяглі судиї йому повірили і засудили обох.

Мошко піймав 10 літ вязниці, Микита лише три. Панасови признав суд 2.000 К. за шкоду.

Аж до великодня мали люди о чім говорити в селї.

Панас взяв ся до екзекуциї своїх гроший. Мошкова хата пішла на ліцитацию.

Панас був певний, що Мошкова хата варта більше, що свої гроші він певно возьме, але йому не те було на умі. В селї не було попросту купця на таку палату. Отже, або її ніхто не купить, або купить опять який жидок. А до того Панас не хотїв за ніщо в сьвітї допустити.

— Громада, громада повинна се купити — Стефане, порадь брате, що робити, щоби громада купила...

— Га, як ти Панасе не порадиш, то нїчого з того не буде.

— Буде, мусить бути, аби чорт цапки став, то буде. Дай менї Стефане коний до міста, а зараз... Панас поїхав прямо до начальника суду засягнути поради...

І не пожалував того. Начальник, розпитавши усе, порадив взяти в Банку комунальну позичку.

— Що то э комунальна позичка, бо я того не розумію...

— То э так. Громада може позичати, як кождий инший чоловік, на свій ґрунт. Але громада може позичити гроші також на свої додатки до податків... Відтак розповів, як се робить ся.

Коби лише громадська рада хотїла се ухвалити.

Ось і сук. Панас знав, що то страшенна колода, яку буде штука рушити. Теперішня рада складала ся переважно з старих пяниць, які на таке дїло не зважать ся. Один Стефан міг йому помочи, ну але він один на 11 не багато помочи може....

Вернувши до дому став говорити насамперед з війтом.

— Що ви хочете громаду в біду ввалити? нові податки? недочеканэ ваше. Буде з вас того, щосьте Мошка запроторили де перець не росте.

— Але-ж подумайте, така хата, такі будинки огород, та-ж се як сотворене на школу.

О, о, о! а на чорта нам школа здала ся, нові податки! Наші діди були без школи, тай ми обійдемо ся.

Других радних обробляв Стефан. Йому ліпше пощастило ся. Кількох переконав такі відразу, других опісля.

Ті переконані наклонили такі війта, щоб скликав засіданэ ради...

Прийшов і Панас. Його тепер люди поважали. З ним нема жартів, бо і з огню видобув ся і з води виплине. Стефан говорив за ухвалою. Його попер Панас. Говорив так, що іскри з очий летіли. Годі було оперти ся. Ухвала запала більшостию голосів за тим, щоби купувати наліцитациї Мошкову загороду і ґрунт. Ґрунт певно розкуплять люди, а будинки лишать ся на громаду. Плэніпотентом громадським вибрали Панаса.

Лишили ся ще дві колоди:

Треба було постарати ся о вадию до ліцитациї (завдаток), і треба було відбити жидків, які певно стануть до ліцитациї, бо готова коршма, то для них ласий кусок. Впрочім о то подбаэ і Мощиха. Її певно поратують другі, бо у них, бачите, так, що як кого з своїх бачать в біді, то усі злітають ся з помочию.

Панас о тім добре знав. Першу перешкоду усунув в той спосіб, що кількох молодих ґаздів підписали враз з ним вексель і взяли гроші в банку в тім місточку.

З другим було тяжше:

Панас знав добре з ким граэ.

Ставши до ліцитациї можна переплатити, колиб конче хотіли купити, а жиди будуть підбивати. А коли би втримав ся при ліцитациї, то ануж позички громада не дістане, тоді завдаток пропав, а то людські гроші. Хиба з села втікай...

— Але що! Бог поможе. Я не такі перешкоди конем брав. Нераз було аж в очах почорніэ, як побачив широкий рів. Офіцири мене остерігали, а якось Бог милував і карку не зломив. А зломю тепер, то не жаль, бо то для громади. Четверте поколінэ буде мене згадувати.

Так міркував Панас і так говорив Стефанови, який таки дуже бояв ся за Панаса, що на таке зважував ся... Прийшов день ліцитациї.

Сюди прийшло двох жидів з місточка, яким поручив ка

гал не допустити, щоб ті тішили ся, та щоби помочи землякови.

Панас вступив до канцеляриї з бючим серцем.

Жиди переморгнулись між собою, і оден з них такі приступив до Панаса...

— Ви певно Панас Деркач?

— Так.

— Будете ліцитувати?

— О тілько, щоби моїх два тисячі кор. не пропало.

— А ви би дали більше як два тисячі?

— Я, ні, але громада дасть більше. Мені того не треба, але громаді здало би ся на школу.

— Ну, ну, ледве, чи там буде школа...

— А хиба ви хочете купити?

— Або нам не вільно? Знаэте, що Деркачу, ось вам 2.000 К. з коштами, уступіть ся...

— Ні.

— Ще дамо сотку, лише не псуйте інтересу... о тім ніхто не буде знати.

— Слухайте панове, я знаю, що устава не позваляэ так робити.

— А хиба о тім буде хто знати?

— Ет! нічого говорити... Та скажіть мені панове, що ви там будете робити, як купите...

— Що? то саме, що і Мошко... буде коршма, склеп.

— Так? Но то я уступлю, а знаэте чому? Бо за рік, той що купить, буде просив, аби за половину відкупити?

— Чому? А Мошкови зле вело ся?

— Вело ся добре, поки мене не було... То я... я, я збунтував село, я отверезив людий, я заложив склеп, котрий Мошкови підтяв ноги. Бачите, нічого йому не помогло: саджав мене до криміналу, а сам там попав ся. Пустив мене з димом, а тепер гниэ в криміналї. Эсли я за рік отверезив третину того піяцького села, то при божій помочи отвережу решту, а кождий арендар, хочби мав два рази такий розум, як Мошко, а знаэте, що він не був дурний — піде з села з торбою...

— Кік, кік... ви дуже небезпечний чоловік...

— Ні, я спокійний чоловік, але нещастэ тому, хто мені в

дорогу влазить і поміж ноги пльонтаэ ся. Панас говорив з таким жаром показуючи свої білі зуби, що жиди аж цофнули ся від нього...

— Бачите панове, я добрий чоловік, коли вас остерігаю, абисьте собі потому не марикували на мене. То дуже ховзький для вас інтерес, бо я додержу слова... Арендаря більше в моїм селї не буде...

Жиди відійшли в купі і щось між собою тихо шварґотїли.

— А ви гадаэте, що на тім ґрунтї не можна жити без коршми і без склепу? Там э пятнайцять морґів поля, можна ще докупити, взяти в посесию, щось і господарити...

— Говоріть се дурнїйшому, не менї. Де би ваш брат витримав на 15-ти морґах без коршми? Тодї, як риба жити буде без води... Та най би і так. Ви тодї дістанете робітника, як я своэ ухо побачу...

— Ну, а сусїдних сїл нема?

— Найблизше село 10 кільометрів. Заки робітник чужий там вийде, то наробить тілько, що кіт наплакав.... Та промене, купуйте, ми відтак відкупимо дешевше...

— Розпочала ся лїцитация.

Панас зложив вадию враз з жидами.

— Ви, Деркачу, маэте там свою вірительність і не потребуэте давати вадиї.

— Буду потому менше платив — у мене э гроші, сказав гордо Панас...

— Ціна виклична э шість тисяч корон може бути продане за чотири тисячі шістьсот хто даэ більше...

— Чотири тисячі шістьсот двайцять, каже жид.

— 5.000 каже Панас.

— 5.210 каже жид.

— 6.000 кличе Панас.

Жиди просили о проволоку — вони порадять ся.

— Добре, каже судия — проволока на 10 хвиль, прошу спішити ся...

Жиди метнулись за двері.

Судия поклав годинник перед себе. Панас виймив свій годинник теж.

LIBRARY
NOV 26 1979
UNIVERSITY OF TORONTO

Ті 10 хвиль здавали ся йому роком. Але він ждав. Пригадало ся йому, як стояв перший раз на варті серед морозу і виглядав, коли пост змінять.

— Десять хвиль минуло, каже судия — подивіть ся возьний до сіний, чи нього нема...

Не було нікого...

— Отже 6.000 К. Хто дасть більше?

— По раз другий і — по раз третий...

Возьний закалатав до стола на знак, що ліцитация скінчила ся...

В тій хвилї відчинились двері, оба жиди влетїли засапані, що слова не могли вимовити.

— 6.020 К...

За пізно, панове... тепер минуло вже 20 хвиль... Як то 20, яких двайцять — нема йно 8...

— Я дививсь на годинник.

— А я також, обзиваэ ся Панас, ховаючи свій годинник в кишеню.

Жиди махнули руками і вийшли. Судия закінчив протокол...

— Громада купила!

— Дай Боже щасливо... тепер Панасе менї з вами слово поговорити — сїдайте! Ви не звичайний чоловік, таких хлопів подай Господи, як найбільше, а тодї наша народна справа стояла би не так... Та чому ви Панасе не женитесь?

— Ще не було як...

— А вже вибралисьте?

— Ще не мав часу...

Панас, начеб сїв на сто коний, пігнав до начальника.

— Отже позвольте менї вас посватати. Моя жінка приймила до себе дївчину сироту з хлопського роду. Вона в мене вже 8 р. і під рукою моэї жени виробила ся на добру господиню. Та вона не така бідна, хоч і служить. У неї два морґи поля і 1600 К. в депозитї і вона як раз для вас. Кого будь яби за вас не сватав, повірте менї.

Зайдїть-но нинї до мене!

Панас зайшов до дому начальника. Зараз і змовили ся. Весїлэ назначили на осїнь!

Дар Д. Ф. Ф. Ф.
Сім. Ф. Ф. Ф.
п. Жолех
Ф. Ф. Ф.

Фільозофія Штуки — — — — — — — — 0.50
Куди Йдеш Господи? — — — — — — — — — — 0.50
Тайни Цїсарської Родини у Відни — — — — — 0.50
Захар Беркут — — — — — — — — — 0.50
Суд Чотирох — — — — — — — — — 0.40
Тарас Бульба — — — — — — — — — 0.40
При стрілецкій ватрі — — — — — — — 0.40
Великий Сонник — — — — — — — — 0.40
Український Сьпіванник — — — — — — — — — 0.40
Борба Сьвітів — — — — — — — — — 0.40
Рай і Поступ — — — — — — — — — — 0.40
Канадийський Кобзар — — — — — — — 0.30
Збірка Українських Письменників — — — — — — 0.30
Герой Капітула — — — — — — — — — 0.30
Коли зійшло — — — — — — — — — — 0.30
Абу Казимові Капці — — — — — — — — 0.30
Козацька Пімста — — — — — — — — — 0.30
Про Українських Козаків Татар та Турків — — — 0.25
Початки Релїґії — — — — — — — — — 0.25
Казки Братів Грімів — — — — — — — — — — — 0.25
Сповідь бувшого Царя — — — — — — — 0.25
Діявольска справа — — — — — — — — 0.25
Подорож до Краю Лїліпутів — — — — — — — 0.20
Подорож до Краю Великанів — — — — — — — 0.20
Не любо не слухай — — — — — — — — — — — 0.20
Казка про Івана Царевича та сїрого вовка — — — 0.20
Хрунь і Чорт — — — — — — — — — — 0.15
Як закладати Читальнї — — — — — — — 0.10
ЕНЦИКЛЬОПЕДІЯ в укр. мові — — — — — — — 2.00

КАТАЛЬОҐ ВИСИЛАЭМО ДАРОМ.

АДРЕСА:—

Ukrain. Knyharnia

10234 96TH. ST. EDMONTON

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні.

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ҐРАМОФОНІВ І УКРАЇНСЬКИХ РЕКОРДІВ ПРОДАЄМО ПО НАЙТАНЬШІЙ ЦІНІ. ТУТ ПОДАЄМО НАЧЕРК ЛИШЕ ДЕЯКИХ КНИЖОК:

З Ласки Родини — три томи	$ 1.50
Наука про Управу Землї — Богато ілюстрацій	1.00
Український Кухар — Як варити і печи	1.00
Олюнька — оден том 40 цт. — два томи	0.80
Домашний Лїкар	0.75
Зетеринар	0.60
Страшні Тайни Монастирських Мурів друге видане	0.75
Нечитальник	35
Маруся і иньші оповіданя	0.40
Страшний Монах Роспутїн	0.35
Кобзар Канадийський	0.30
Запорожець за Дунаєм	0.25
Де Любов там і Бог	0.15
Смерть за Правду	0.10

І всякі иньші книжки, як історії, повісти, новелї, оповіданя, казки, байки, сьміхованки, пісні, поезиї, колядники, календарі, образи і т. д.

ЗАМОВЛЕНЯ ЗАЛАГОДЖУЄМО СКОРО.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОҐ.

= ГОЛОВНИЙ СКЛАД =

UKRAINSKA KNYHARNIA

10234 96TH ST. EDMONTON ALBERTA.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG 3948 C45N4
Chaikovs'kyi, Andrii
Ne piddavai sai bidi

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 19 23 13 007 2